

Det sköna landskapet

– med antroposofin som inspiration

Sofia Forsberg

Fakulteten för landskapsplanering, trädgårds- och jordbruksvetenskap

SLU Alnarp

Examensarbete inom landskapsarkitekturprogrammet

2008:30

Det sköna landskapet

- med antroposofin som inspiration

Sofia Forsberg

Handledare: Märit Jansson

Examinator: Ann Bergsjö

Fakulteten för landskapsplanering, trädgårds- och jordbruksvetenskap

SLU Alnarp

Examensarbete inom landskapsarkitektprogrammet 15 hp

Huvudämne: landskapsplanering

2008:30

Sammanfattning

Det finns inget som specifikt kan benämnas som antroposofisk landskapsarkitektur. Dock bidrar den antroposofiska helhetssynen till en omsorg om landskapet och en förkärlek att tydligare visualisera samband. Man menar att människan måste ta ett högre moraliskt ansvar för sin omvärld och tänka i kretslopp istället för avfall. Samtidigt finns inom antroposofin en ständig medvetenhet om de estetiska aspekterna på såväl detaljnivå som i det övergripande landskapet. Läran grundades av österrikaren Rudolf Steiner i början av 1900-talet, mycket av hans tankar var vidareutvecklingar av Johann Wolfgang von Goethes filosofier. Steiner introducerade de biodynamiska odlingsmetoderna och grundade även den första Waldorfskolan. I Sverige har trädgården vid Rudolf Steinerseminariet i Ytterjärna agerat förebild när gäller att arbeta med landskapet utifrån antroposofiska värderingar. Det är främst konstnären, pedagogen och trädgårdsmästaren Arne Klingborg som ligger bakom dess utformning. Klingborgs syn på trädgården och trädgårdsmästarens roll har även spridits till många icke-anthroposofiska trädgårdar i Sverige.

Nyckelord: *Antroposofi, Steiner, Goethe, Klingborg, Rosendal, Biodynamisk, Waldorf, Hållbarhet, Vattentrappor, Naturväsen*

Abstract

There is no such thing as an anthroposophical landscape architecture. The overall perspective that anthroposophy provides may however result in a deeper concern for the landscape. It is mankind's duty to take a moral responsibility for our mutual world. Meanwhile, anthroposophy practices a constant awareness of the esthetical aspects of our surroundings. Anthroposophy was initiated by the Austrian Rudolf Steiner in the early twentieth century. Many of his thoughts were further developments of the philosophies of Johann Wolfgang von Goethe. Steiner introduced biodynamical cultivation and was also the founder of the first Waldorf-school. The garden of the Rudolf Steiner seminar in Ytterjärna has been a role model for anthroposophical values in landscape engineering in Sweden. Artist, teacher and gardener Arne Klingborg is the man behind the design of that garden. Klingborg's views of gardens and the gardener's function have spread too many non-anthroposophical gardens in Sweden.

Sida 13 (Fig.05)

Sida 15 (Fig.06)

Sida 16 (Fig.08)

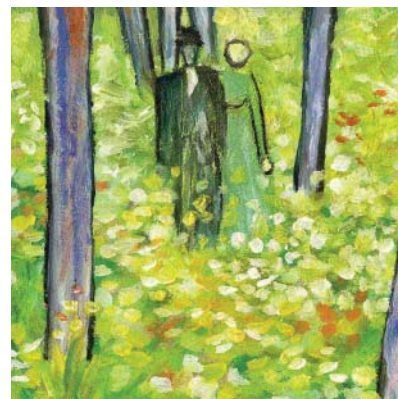
Sida 20 (Fig.11)

Innehållsförteckning

Sammanfattning	3
Abstract	3
Figur- och tabellförteckning	6
Förord	7
Inledning	7
Bakgrund	7
Mål och syfte	8
Metod	8
Litteraturstudier	8
Studiebesök	8
Disposition	9
Avgränsning	9
1 Antroposofisk bakgrund	10
1.1 Upphovsmannen Rudolf Steiner	10
1.2 Antroposofi	10
1.2.1 De fyra nivåerna	11
1.3 Influenser från Goethe	12
1.3.1 Färgläran	12
1.3.2 Hur färgläran tillämpas i landskapet	13
1.3.3 Goethes morfologi.	14
1.3.4 Varför morfologin är viktig	14
2 Antroposofiska verksamheter	15
2.1 Biodynamisk odling	15
2.1.1 Jordförbättring	16
2.1.2 Påverkan av kosmos	16
2.1.3 Kompost	17
2.1.4 Ett estetiskt lantbruk	18
2.1.5 Hur ett konstnärligt seende berikar odlandet	18
2.2 Waldorfpedagogik	18
2.2.1 Att uttrycka natur i ord	18
2.2.2 Waldorfpedagogikens förhållande till naturen	19

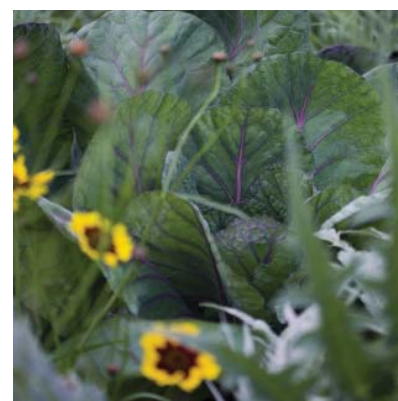
2.2.3 Utvecklande miljö för barn	19
2.2.4 Skolträdgård	20
2.3 Naturen som vårdar människan	21
3 Om inspiration bakom utformningen	22
3.1 Inspiratören Arne Klingborg	22
3.2 Arne Klingborgs trädgårdshistoriska inspiration	22
3.2.1 Monets Giverny	22
3.2.2 Andra impressionister	23
3.2.3 Paradisträdgården	24
3.2.4 Antikens heliga lunder	25
3.2.5 Arts and Crafts	25
3.3 Naturväsen	25
3.3.1 Att gestalta utifrån naturväsen	26
4 Antroposofiska trädgårdar i Sverige	28
4.1 Seminarieträdgården	28
4.1.1 Att ordna naturen, skapa trädgård	28
4.1.2 Människoliv i trädgården	30
4.2 Rosendals trädgård	31
4.2.1 Att ta med sig själv i trädgården	32
4.2.2 Vad som gör Rosendal unikt	33
4.3 Läckö slott	33
4.4 Gunnebo	35
5 Element i trädgården	36
5.1 Hus i landskap	36
5.2 Lilla arkitekturen	37
5.3 Statyer	38
5.4 Vattentrappor	39
5.5 Årstidsdynamik	40
Diskussion	41
Källor och Litteratur	44
Muntliga källor	44
Litteratur	44
Tidningar	46
Elektroniska källor	47

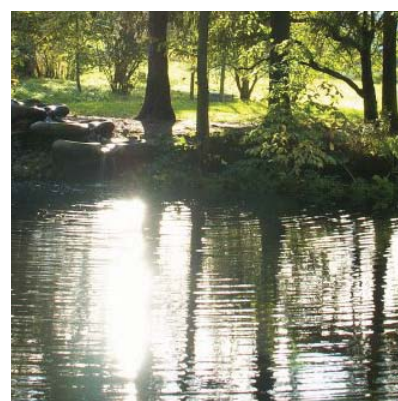
Sida 24 (Fig.14)

Sida 29 (Fig.17)

Sida 34 (Fig.23)

Sida 40 (Fig.30)

Figur- och tabellförteckning

Fig.01: Utsikt mot Järnafjärden i Seminarieträdgården. Foto: Joel Hallklint

Fig.02: Vattentrappa i Seminarieträdgården. Foto: Joel Hallklint

Fig.03: Additiv färgblandning. Illustration: Sofia Forsberg

Fig.04: Subtraktiv färgblandning. Illustration: Sofia Forsberg

Fig.05: Arne Klingborgs väggmålning vid Vidarklinikens innergård i Seminarieträdgården. Foto: Sofia Forsberg

Fig.06: Åker i Seminarieträdgården. Foto: Joel Hallklint

Fig.07: Tidigare EU-logotype för ekologisk märkning av produkter. Från www.slv.se 2008-04-25

Fig.08: Nytt förslag på EU-logotype för ekologisk märkning av produkter. Från www.sjv.se 2008-04-25

Fig.09: Kompost och orangeri i Rosendals trädgård. Foto: Sofia Forsberg

Fig.10: Örjanskolans lekplats i Seminarieträdgården. Foto: Sofia Forsberg

Fig.11: Skolträdgård. Illustration: Sofia Forsberg

Fig.12: Vidarklinikens innergård. Foto: Sofia Forsberg

Fig.13: Komposthögar i Giverny. Foto: Egil Forsberg

Fig.14: Fritt efter van Goghs ”Undervegetation”. Illustration: Sofia Forsberg

Fig.15: Blå trädgården i Seminarieträdgården. Illustration: Sofia Forsberg

Fig.16: Staty av naturande vid Skillebyholms kursgård. Foto: Sofia Forsberg

Fig.17: Vattenparken i Seminarieträdgården. Foto: Sofia Forsberg

Fig.18: Hörn av en planteringsruta i Simons örtagård i Seminarieträdgården. Foto: Sofia Forsberg

Fig.19: Bild från Seminarieträdgården. Foto: Sofia Forsberg

Fig.20: ”Täppan” i Rosendals trädgård. Foto: Birthe Lundvik

Fig.21: Apelgården i Rosendals trädgård. Foto: Stefan Callert

Fig.22: Blomsterängen i Rosendals trädgård. Foto: Maria Bergkvist

Fig.23: Rabatt i Läckö slottsträdgård. Foto: Simon Irvine

Fig.24: Musikhuset ”Almandinen” i Seminarieträdgården. Illustration: Sofia Forsberg

Fig.25: Affären ”Robygge” i Seminarieträdgården. Foto: Joel Hallklint

Fig.26: Belysning i Seminarieträdgården. Foto: Sofia Forsberg

Fig.27: Spaljé i Seminarieträdgården. Foto: Sofia Forsberg

Fig.28: Skulptur i Seminarieträdgården. Foto: Sofia Forsberg

Fig.29: Viwe Larssons statygrupp ”Fyra elementen” vid Vidarklinikens innergård. Foto: Sofia Forsberg

Fig.30: Reningsdamm i vattenparken i Seminarieträdgården. Foto: Joel Hallklint

Fig.31: Kulturhuset i Ytterjärna. Foto: Sofia Forsberg

Samtliga bilder publiceras med upphovsmannens godkännande.

Förord

Jag är uppvuxen knappt två mil ifrån Järna och har således hört talas om antroposoferna emellanåt. Jag har dock aldrig riktigt förstått vad det är de praktiserar och lever efter utan bara nåtts av spridda fragment som speciella och komplicerade dieter, naturmedicin och biodynamiskt odlande. När jag under ett år arbetade som bildlärare i Järna gjordes jag också uppmärksam på att eleverna som kom från Waldorfskolor hade ett friare och mer levande förhållande till färg. De använde sig ofta av ett vidare färgspektrum än övriga elever, med många starka nyanser i tilltalande kombinationer.

Dessutom läste jag av en slump nyligen att animism, det vill säga tron på den besjälade naturen, tydligt präglar den antroposofiska trädgårdsfilosofin.¹ Det var först då det gick upp för mig att antroposofin kanske praktiserar någon egen form av landskapsarkitektur. Då jag nu ska skriva en C-uppsats i kursen *EX0272 Skriva om landskap* såg jag det som en chans att få undersöka om någon sådan antroposofisk stilriktning finns. Alla dessa spillror har sedan länge väckt en stor nyfikenhet och vilja i mig att lära mer om antroposofin, och det känns verkligen inspirerande att gå in på så utforskad mark som antroposofisk landskapsarkitektur.

Jag har behövt en hel del hjälp med att finna de antroposofiska kopplingarna och dragen i landskapsarkitektur och vill därför rikta ett stort tack till dem som har hjälpt mig med detta. Framför allt är jag tacksam till Mats Broqvist, Antoine Berthelin och Hanna Saugbjerg som har guidat mig vid relevanta anläggningar och samtidigt berättat mer om hur antroposofin inverkat på platsen samt gett värdefulla litteraturtips. Håkan Zätterberg har beskrivit den antroposofiska arkitekturens grundval och dess förhållande till landskapet. Joakim Seiler har berättat om de antroposofiska kopplingarna till Gunnebo slottsträdgård. Simon Irvine har bidragit med information om Läckö slottsträdgård och även berättat om sitt eget förhållande till odling. Min handledare Märit Jansson och motläsare Carina Daubner har hjälpt till att strukturera upp innehållet så att det förhoppningsvis blivit förståeligt. Och slutligen har Maria Bergkvist och Joel Hallklint bistått mig med bilder av Rosendal och Seminarieträdgården från mer grönskande tider av året. Tack igen till alla er, jag hoppas att slutresultatet gör era bidrag rättvisa.

Sofia Forsberg
Nykvarn 2008-04-30

Inledning

Bakgrund

Jag halkade in lite på ett bananskal till ämnesvalet för uppsatsen, jag visste i stort sett ingenting om antroposofin och dess verksamheter. Men ämnet har växt för mig, det är ett område som bör utforskas mycket vidare då det har mycket att bidra med till dagens samhälle. Som landskapsarkitekt kommer man idag i stort sett aldrig på nya idéer, det man kan upptäcka är istället nya källor att hämta inspiration ur. I antroposofin har jag funnit en mycket djup och underutnyttjad källa.

Det var lärans grundare Rudolf Steiners bestämda åsikt att man måste sluta separera och sortera in vetenskaper i olika fack. För att nå helheten måste konstnärlighet och vetenskap gå hand i hand.² Till följd av detta har antroposofin länge arbetat tvärvetenskapligt och ligger därför långt framme på områden som hur människans välbefinnande påverkas av hennes närmiljö och kreativa förmåga. Samtidigt förespråkade Steiner ett kretsloppstänkande och en värdeord för naturen som känns mycket aktuell för nutidens miljöproblem. Den antroposofiska rörelsen besitter samforskad kunskap om bland annat barnets dygnsrytm och utveckling, biologiska faktorer i ekologiskt hållbar utveckling och färgers inverkan på humör och känsloliv som alla kan bidra i landskapsarkitektens planerande arbete.

¹ Dunér, Sten och Dunér, Katarina – *Den gyllene trädgården* 2001

² Reberg, Arne – *Mitt möte med de gåtfulla antroposoferna* 1994

Då det i dagsläget inte finns något publicerat om antroposofisk landskapsarkitektur rör sig detta om en utforskande uppsats, och jag gör inte anspråk på att mina slutsatser ska betraktas som absolut sanning. Det finns inte några direkta regler för vad som är antroposofisk landskapsarkitektur, möjligen inte ens något som går att sätta den benämningen på. Dock finns det vissa grundlinjer som återkommer inom svenska anläggningar som har inspirerats av antroposofi. Det är dessa gemensamma grunder som jag har försökt finna och förklara.

Jag uppmuntrar alla som finner något av intresse i uppsatsen att själva ta reda på mer och inte låta sig skrämmas av sin okunskap rörande antroposofi. Här finns kvaliteter som man närmare bör undersöka för att bättre kunna tillvarata. Jag har även upptäckt att antroposoferna mycket gärna delar med sig av sin lärdom, utan att göra några som helst anspråk på att omvända förfrågaren till antroposof. Det är grundläggande inom antroposofin att följa sin egen väg och respektera andras val, således ligger det mycket avlägset för antroposofen att försöka pracka på omgivningen sina övertygelser. Det känns även viktigt att påpeka att man inte kan betrakta antroposofer som en enhetlig skara, precis som i alla samhällsgrupper handlar det om olika individer. Vissa följer strikt Rudolf Steiners grundfilosofi som levnadsregel medan andra har frångått hans översinnliga idéer och enbart tagit fasta på de aspekter de ser som relevanta. Gemensamt är dock uppskattningen av vår levnadsmiljö och omvärld som något värdefullt att se efter och värna om. Efter att jag nu satt mig bättre in i antroposofi upplever jag flertalet av Steiners tankar och uttalanden som mycket besynnerliga, men samtidigt så har hans filosofi gett upphov till ett flertal vidareutvecklade guldklimpar. Alla antroposofins bidrag bottenar trots allt i Steiners grundläggande värderingar, vilket leder fram till frågeställningen hur utformning av landskap påverkas av ett antroposofiskt tankesätt.

Mål och syfte

Uppsatsen skrivs i syfte att undersöka och öka förståelsen för antroposofins landskapssyn.

Jag ska försöka redogöra för hur ett antroposofiskt tankesätt har influerat anläggningar i Sverige och undersöka om några allmänt applicerbara riktlinjer finns. Mina uttalade mål är:

- Att tydliggöra hur den antroposofiska läran påverkar synen på och utformningen av landskap.
- Att beskriva historiska influenser bakom antroposofiskt formade landskap i Sverige.
- Att redogöra för de visuella och filosofiska aspekterna av antroposofins landskapssyn.

Metod

Litteraturstudier

Mycket faktainläsning har krävts då jag inför uppsatsen helt saknade kunskaper i antroposofi. För att bättre förstå antroposofins tankar runt landskap var jag först tvungen att sätta mig in i de grundläggande dragen i den antroposofiska läran. Jag har valt att studera nyare litteratur rörande antroposofi likväl som Steiners originaltexter för att se om de skiljer sig åt. Den modernare är betydligt lättare att förstå och ta till sig. Vissa böcker har kommit ganska långt ifrån Steiners översinnliga forskning och bara byggt vidare på de delar av antroposofin som författaren anser vara relevant. Flera av dem förklarar dock Steiners idéer på ett mer begripligt och lättillgängligt sätt. Då jag har läst svenska översättningar och inte originalutgåvor kan många böcker i litteraturförteckningen framstå som yngre än de är, i själva verket skrevs naturligtvis alla Steiners böcker innan han dog 1925.

Studiebesök

Jag har även studerat befintliga svenska anläggningar med koppling till antroposofi såväl teoretiskt som på plats. I samband med besöken har jag dessutom samtalat med insatta personer. Det var ett medvetet val att varva litteraturstudier och samtal med sakkunniga för att låta metoderna berika varandra. Jag har inte gjort några regelrätta intervjuer, utan just samtalat med människor om platsen där vi promenerat samt ställt vissa frågor om

antroposofi mer allmänt. Då jag har haft frågor om antroposofi i landskapsarkitektur eller bokat möten inför besök har jag främst hänvisats till den aktuella platsens trädgårdsmästare. Dessa samtal har varit mycket givande, vilket delvis kan bero på den antroposofiska inställningen till trädgårdsmästarens roll som en pedagogisk förmedlare mellan trädgården och dess besökare. Dessa samtal har också utmynnat i tips på ytterligare litteratur och fler ställen att besöka.

Mitt första besök gick till Seminarieträdgården i Ytterjärna. Det var en självklarhet då det är den enda trädgård i Sverige som faktisk kallar sig antroposofisk. Sedan besökte jag Skillebyholms kursgård där man undervisar i antroposofiska odlingsmetoder. Trots detta kom samtalet främst att handla om trädgårdshistorisk inspiration, en givande vändning som troligen inte hade uppstått om jag hade arbetat utifrån strikt förberedda intervjufrågor. Här träffade jag Hanna Saugbjerg som menade att jag borde besöka Rosendals trädgård eftersom den ligger precis i gränslandet mellan att vara antroposofisk eller inte. Jag har på grund av tidsbegränsningen tyvärr inte kunnat besöka fler anläggningar, men jag har genom dessa tre ändå täckt in dem som ligger närmast antroposofin. Jag har genom litteratur, mejlkontakt och telefonsamtal även satt mig in i ytterligare några trädgårdar som i sin tur har inspirerats av dem som jag har besökt.

Disposition

Jag kommer att inleda med att ge en introduktion till antroposofi som är tänkt att ge en förankring och vidare förståelse inför kommande kapitel. De inledande avsnitten behandlar delar av den antroposofiska läran som har spelat in eller legat till grund för den estetiska utformning av landskapet som beskrivs längre fram. Uppsatsen ökar i komplexitet från rent historiska fakta till att längre fram till stor del handla om mina egna antaganden, baserade på de många varierande källor som jag har stött på och försökt att sammanställa. Det handlar såväl om publicerade och muntliga källor som egna synintryck och personliga tolkningar av platser.

Avgränsning

Jag har geografiskt avgränsat mig till Sverige då det skulle bli ett alltför omfattande arbete att försöka ta reda på vilka teman som har vägt tyngst i utformningen av antroposofiska omgivningar i övriga världen. I och med att tankarna bakom många av de svenska anläggningarnas funktioner kan hänvisas direkt till Rudolf Steiners antroposofi är det ändå troligt att utländska miljöer åtminstone bitvis påminner om dessa.

1 Antroposofisk bakgrund

1.1 Upphovsmannen Rudolf Steiner

Mannen bakom den antroposofiska läran är österrikaren Rudolf Steiner (1861-1925).¹ Steiner studerade naturvetenskap och matematik vid Tekniska Högskolan i Wien samtidigt som han läste filosofi på fritiden. 1882 fick han i uppdrag att översätta Goethes naturvetenskapliga verk, vilka gjorde stort intryck på honom. Det var Goethes förenande av humanism och naturvetenskap som fascinerade Steiner, vars stora strävan blev att förena dessa två motstridiga synsätt i en gemensam ideologi. Han menade att konsten kunde berika vetenskapen och att natur och kultur måste fungera i ett samspel.² Även filosofen Johann Gottfried Herders tankar om att historien har ett bestämt mål, nämligen förädlingen av mänskligheten inspirerade Steiner.³ Överhuvudtaget samlade Steiner intryck från många olika håll, han var mycket beläst inom bland annat filosofi, naturvetenskap, religion och mytologi från all världens hörn. 1913 bildades Antroposofiska sällskapet i Dornach under ledning av Steiner, som därefter ägnade återstoden av sitt liv till att i uppsatser och böcker samt genom föredrag sprida antroposofin.⁴

1.2 Antroposofi

Den antroposofiska världsåskådningen kan sägas vara en blandning av ockultism, romantisk filosofi och naturvetenskap med evolutionsperspektivet till grund.⁵ Antroposofin påminner i många grundläggande drag om gamla orientaliska läror vilka hade sin utgångspunkt i övertygelsen att naturen och människorna förenas i samma andlighet. Till skillnad från dessa baseras dock antroposofin på individens egna erfarenheter och förståndsprövningar istället för andras auktoritet.⁶ Antroposofi betyder just ”kunskapen om människan”, och det är individen som står i centrum. Människan är enligt antroposoferna mer än det man ser. Man uttrycker det som att det i varje människa finns en inre andlig växtkraft. Denna måste få hjälp att komma fram i en frisk människa likväl som i en sjuk eller utvecklingsstörd människa.⁷ Rudolf Steiner skrev i sin ungdom om den individuella utvecklingen i ett brev till studiekamraten Joseph

Köck: ”Jag är inte en människa som bara lever för dagen, som ett djur i människogestalt, utan jag följer ett helt bestämt mål, ett ideellt mål, kunskapen om sanningen”.⁸

Samtidigt påverkade Steiners naturvetenskapliga bakgrund honom så att han var väldigt noga med att antroposofin skulle uppfattas som en seriös och beprövad lära. Han förkunnar att ”i antroposofin finns ingen abstrakt idealism utan konkret andekunskap”⁹ och försöker medvetet sammanbinda orientens översinnliga idéer med västerlandets erfarenhetsbaserade vetenskap.¹⁰ Steiner förnekade inte på något sätt vetenskapliga fakta men ansåg att man genom att närma sig dessa med ett konstnärligt förhållningssätt skulle tillföra något ytterligare. Han menade att den naturvetenskapliga traditionen med separerade kunskapsfack begränsade sig själv. Även om vetenskapen kan se antalet atomer och hur dessa rör sig i hjärnan kan den enligt Steiner ändå inte förstå hur den medvetna förnimmelsen stiger ur detta.¹¹ Han ansåg att man kan nå en uppfattning av helheten först då man genom ett tvärvetenskapligt arbetssätt låter filosofi, konst, psykologi och olika naturvetenskaper berika varandra.¹² Ett lyckat resultat från ett sådant övergripande arbetssätt är John Wilkes vattentrappor (fig.02) som kombinerar biologi med konst. Wilkes forskade med traditionellt vetenskapliga tester men utgick ifrån ett konstnärligt seende där lika stor vikt lades vid estetisk utformning som faktisk funktion. Han upptäckte då hur trappans vackert böljande former ökade vattnets rörelse och reningseffektivitet.¹³ Mer om detta följer under rubriken ”Vattentrappor” längre fram i uppsatsen.

Som en del i strävan efter förståelse utvecklade Steiner också tankeövningar där man genom djup koncentration skulle försöka stanna kvar i sina inre processer innan de hinner tränga över i det kroppsliga.¹⁴ Målet med övningarna är att finna så kallade urbilder, vilka inte utgör statiska bilder utan snarare en förståelse för det skapande väsendet.¹⁵ Detsamma gäller för urväxten som Goethe sökte, vilken behandlas längre fram. Där handlar det om växtens tillblivelse, i nuet såväl som tidlöst. Genom

1 *Bra böckers lexikon*, tredje upplagan 1985. Uppslagsord: Steiner

2 Lejon, Håkan - *Historien om den antroposofiska humanismen* 1997

3 Krantz, Lars, Lundberg, Gunilla m.fl. - *Inspirerad av antroposofi* 2004

4 Hammer, Olof - *Profeter mot strömmen* 1999

5 Krantz, Lars, Lundberg, Gunilla m.fl. - *Inspirerad av antroposofi* 2004

6 *Nordisk familjebok encyklopedi och konversationslexikon* 1923. Uppslagsord: Antroposofi

7 Ritter, Christhild - *Annons om ett ledigt hus* 1999, Carlgrén, Frans - *Den antroposofiska rörelsen* 1985

8 Lejon, Håkan - *Historien om den antroposofiska humanismen* 1997, sidan 16

9 Steiner, Rudolf - *Antroposofi i teori och praktik* 1963, sidan 30

10 *Nordisk familjebok encyklopedi och konversationslexikon* 1923. Uppslagsord: Antroposofi

11 Steiner, Rudolf - *Antroposofi i teori och praktik* 1963

12 Reberg, Arne - *Mitt möte med de gåtfulla antroposoferna* 1994

13 Samtal med Mats Broqvist 2008-02-19

14 Steiner, Rudolf - *Antroposofi i teori och praktik* 1963

15 Carlgrén, Frans - *Den antroposofiska rörelsen* 1985

Fig.02: En av John Wilkes vattentrappor som återfinns i antroposofernas Seminarieträdgård i Ytterjärna.

den insikt som ur bilden ger ska man även förstå sitt eget samband med naturens andlighet, och hur man genom att arbeta efter naturens andliga lagbundenheter kan vårda den. Livet består således av mer än kemi och fysik, gener och molekyler. Det finns något ytterligare som styr livet, en fundamental livskärna. Denna övertygelse har beskrivits som livsnerven i varje antroposofiskt initiativ.¹⁶

1.2.1 De fyra nivåerna

Steiner menade att människans väsen består av fyra olika nivåer vilka samverkar för en helhet; den fysiska kroppen, livskroppen, astralkroppen och jaget. Den fysiska kroppen är vad som syns utåt, den är behållaren som även döda föremål har. I livskroppen, eller eterkroppen som den även kallas, sker själva livsprocesserna som tar plats inom den fysiska kroppen. Dessa kan exempelvis vara impulser eller kroppsvätskor som förmedlas inom oss, såsom metabolismen.¹⁷ Eller som Rudolf Steiner själv

beskriver det: "Livskroppen bygger alltså upp den fysiska kroppen, den är dess invånare och arkitekt."¹⁸ Allt som lever har en livskropp, med andra ord besitter även växtriket denna nivå.

Med astralkroppen menade Steiner det som vanligen betecknas "själ", här sitter vår personlighet. Det är genom astralkroppen som vi upplever känslor, och dess samband med den fysiska kroppen och livskroppen framgår bland annat då vi är rädda och känner hjärtat klappa. Enligt antroposofin är det livskroppen som formar den fysiska kroppen till en avbild av astralkroppen. Även djuren ska ha en själ genom vilken de känner känslor och förmedlas instinkter.¹⁹ Steiner är dock noga med att poängtera att växter inte ska räknas till denna nivå då de inte har någon förnimmelse. Även om växten kan reagera på en yttre retning så återspeglas ingen inre reaktion, till exempel glädje.²⁰

¹⁸ Steiner, Rudolf – *Antroposofi i teori och praktik* 1963, sidan 121

¹⁹ Arman, Kjell & Bergström, Beata – *Dynamiken i det levande* 1976, Carlgren, Frans – *Den antroposofiska rörelsen* 1985

²⁰ Steiner, Rudolf – *Antroposofi i teori och praktik* 1963

¹⁶ Ritter, Christild – *Annon om ett ledigt hus* 1999

¹⁷ Arman, Kjell & Bergström, Beata – *Dynamiken i det levande* 1976

Det som gör människan till det högst utvecklade väsendet är jaget. Istället för att styras enbart av primitiva instinkter kan hon värdera sin vilja och prioritera utefter ett moraliskt vetande. Först genom jaget finns ett klart dagsmedvetande, och genom denna möjlighet till kunskap och självkontroll blir människan den som måste ta ett ansvar för sin omvärld.²¹ Vi har förmågan att se långsiktigt och borde veta bättre än att förstöra vår omgivande natur. Människans moraliska ansvar är essentiellt i antroposofin. Nordisk Encyklopedi ifrån 1923 förkunnar att "För att taga ett steg framåt i antroposofin måste man taga tre steg framåt i moralen."²²

1.3 Influenser från Goethe

Johann Wolfgang von Goethe (1749-1832) är mest känd som den tyske nationalskalden bakom bland annat dramat *Faust* (1808) och brevromanen *Den unge Werthers lidanden* (1774). Goethe var dock en mångsysslare som utöver diktandet även hängav sig åt bland annat botanik, anatomi och optik, alltmedan han dessutom verkade som statsman i Weimar.²³ 1810 utkom verket *Zur Farbenlehre* som Goethe hade arbetat på i över 20 år, i syfte att genom ett vetenskapligt tillvägagångssätt med noggrant dokumenterade studier bättre lära känna färgens natur. Han menade att dåtidens målare hade en för snäv syn på färg och egentligen främst baserade sina färgval på traditioner. Goethe vill med sin färglära starta en encyklopedi som skulle innefatta allt rörande färgens värld. Tanken var att verket vidare skulle bearbetas av kommande generationer eftersom färgläran som vetenskap enligt Goethe aldrig kan betraktas som "färdig". Arbetet med den skulle ständigt fortgå som en del i mänsklighetens stora kunskapsbygge.²⁴

1.3.1 Färgläran

Goethe delade in färgerna i tre huvudavdelningar: fysiologiska, fysiska och kemiska färger. De fysiologiska färgerna handlar om hur ögat medverkar till färgseendet. Goethe studerar här bland annat ögats reaktion på bländande ljus vilket leder till att starka färger uppkommer i vårt synfält. Även simultankontrast och skuggfärger faller inom denna kategori. Med fysiska färger menade Goethe de flyktiga färger som uppstår genom tillfälliga

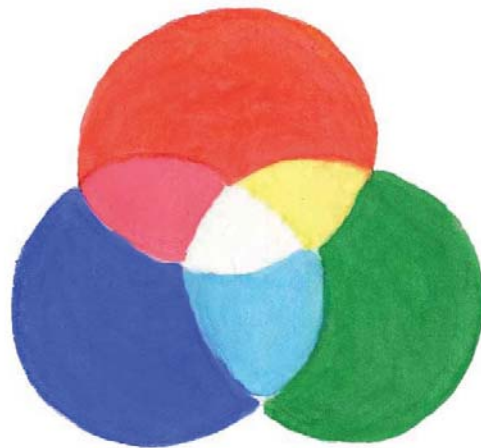

Fig.03: Additiv blandning som skapas genom olika kvantiteter av rött, blått och grönt ljus.

omständigheter, exempelvis genom reflektion i färglösa medier såsom glas eller vatten. Hit hör atmosfäriska fenomen som regnbågen och norrsken.²⁵ I dessa sammanhang är till exempel inte "rött" en bestående färg utan en process. Kemiska färger kallar Goethe de färger som vi genom pigment och bindemedel kan blanda till och fästa på föremål.²⁶

Enligt Bra böckers lexikon bygger den moderna färgläran på fyra grundfärger; rött, blått, gult och grönt.²⁷ Goethe menar dock att epitetet grundfärg varierar beroende på vilken typ av färgblandning vi använder oss av. Han kategoriserade upp tre olika sätt att blanda till färg på; additiv, subtraktiv och summativ färgblandning. I additiv färgblandning (fig.03), som även kan kallas ljusblandning, är grundfärgerna rött, blått och grönt. Genom att kombinera olika kvantiteter av dessa uppstår nya nyanser, i rätt proportioner bildas de rena sekundärfärgerna gul, turkos och cerise. De två senare är kanske mer kända under sina engelska namn cyan och magenta. Man går ifrån mörker till ljus. Bland annat teknisk ljussättning bygger på additiv färgblandning.²⁸

I den subtraktiva färgblandningen (fig.04) går man däremot ifrån ljus till mörker, till exempel genom att måla över en redan torkad färg med en annan relativt transparent nyans så att de tillsammans bildar en ny ton. Här är det istället gul, cyan och magenta som är primärfärger, vilka sekundärt bildar grönt, blått och rött och så småningom även svart. En datautskrift i färg bygger på subtraktiv färgblandning där gul, cyan och magenta har kombinerats till alla önskade färgnyanser.²⁹

21 Arman, Kjell & Bergström, Beata – *Dynamiken i det levande* 1976, Carlsgren, Frans – *Den antroposofiska rörelsen* 1985

22 *Nordisk familjebok encyklopedi och konversationslexikon* 1923. Uppslagsord: Antroposofi

23 *Bra böckers lexikon*, tredje upplagan 1985. Uppslagsord: Goethe, Johann Wolfgang von

24 Sällström, Pehr – *Goethes färglära* 1996

25 Sällström, Pehr – *Goethes färglära* 1996

26 Goethe, Johann Wolfgang von – *Goethes färglära* 1953

27 *Bra böckers lexikon*, tredje upplagan 1985. Uppslagsord: Färglära

28 Sällström, Pehr – *Goethes färglära* 1996

29 Sällström, Pehr – *Goethes färglära* 1996

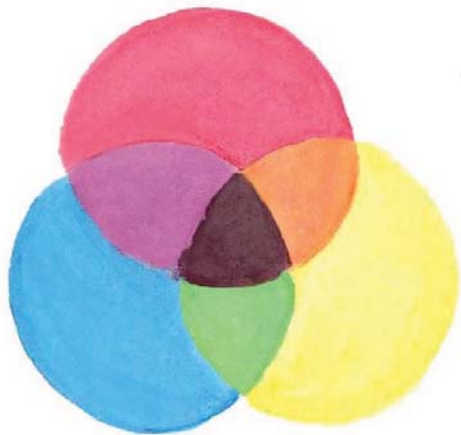

Fig.04: Subtraktiv blandning där ljusa färger blir mörkare genom överlappning.

Goethes tredje blandning kallade han för summativ färgblandning, det moderna epitetet är dock optisk blandning.³⁰ Denna byggs upp av prickar i olika färg som på avstånd flyter ihop och bildar en helhet, som en impressionistisk målning. Även TV-rutan frambringas genom summativ, eller optisk, färgblandning.³¹

1.3.2 Hur färgläran tillämpas i landskapet

Goethes mycket omfattande verk om färger belyser vilket otroligt vidsträckt färgspektrum som naturligt existerar i naturen. Han ville få sin läsare att uppöva sin iakttagelseförmåga genom att noga studera och verkligen leva sig in i färgen³² eftersom ”ögat behöver

den (färgen) lika väl som det behöver ljuset”.³³ Goethe studerade även vilka färger som harmonierar och vilka som kontrasterar starkast samt vilka associationer och stämningar olika färger väcker hos människan.³⁴ Det senare har vidareutvecklats av svenska forskare genom det så kallade NCS, Natural Color Systems. I NCS har man skapat ett färgregister som utgår ifrån människans upplevelse i syfte att förstå hur man genom färgsättning bättre kan uppnå önskade atmosfärer i olika miljöer.³⁵ Inom antroposofin används dock än så länge denna kunskap främst inomhus.³⁶ Vid Vidarklinikens innergård återfinns dock en väggmålning från 1985 av Arne Klingborg vars färger är tänkta att verka i terapeutiskt syfte (fig.05).

Goethe nämner i *Zur Farbenlehre* även risken att färgen blir underordnad det föremål som den appliceras på och menade att man alltid bör färgsätta i ett bestämt syfte.³⁷ Alla dessa aspekter har tagits i beaktande i utformningen av antroposofisk utemiljö. En plats kan vara medvetet utformad för att lyfta fram flyktiga fysiska färger genom avspeglning i en vattenyta, eller komponerad för att efterlikna summativ blandning. Ett exempel på det senare är rabatten kallad ”Monets palettskrap” i antroposofernas seminarieträdgård i Ytterjärna.³⁸ Goethes främsta bidrag ligger ändå i viljan att utveckla den mänskliga upplevelsen av landskapet genom en ökad medvetenhet och uppmärksamhet gentemot lätt försumbara detaljer i omgivningen.³⁹ Han menade att vägen till kunskap går via konstnärskap, ett tillvägagångssätt som har fått stor betydelse inom antroposofin.⁴⁰

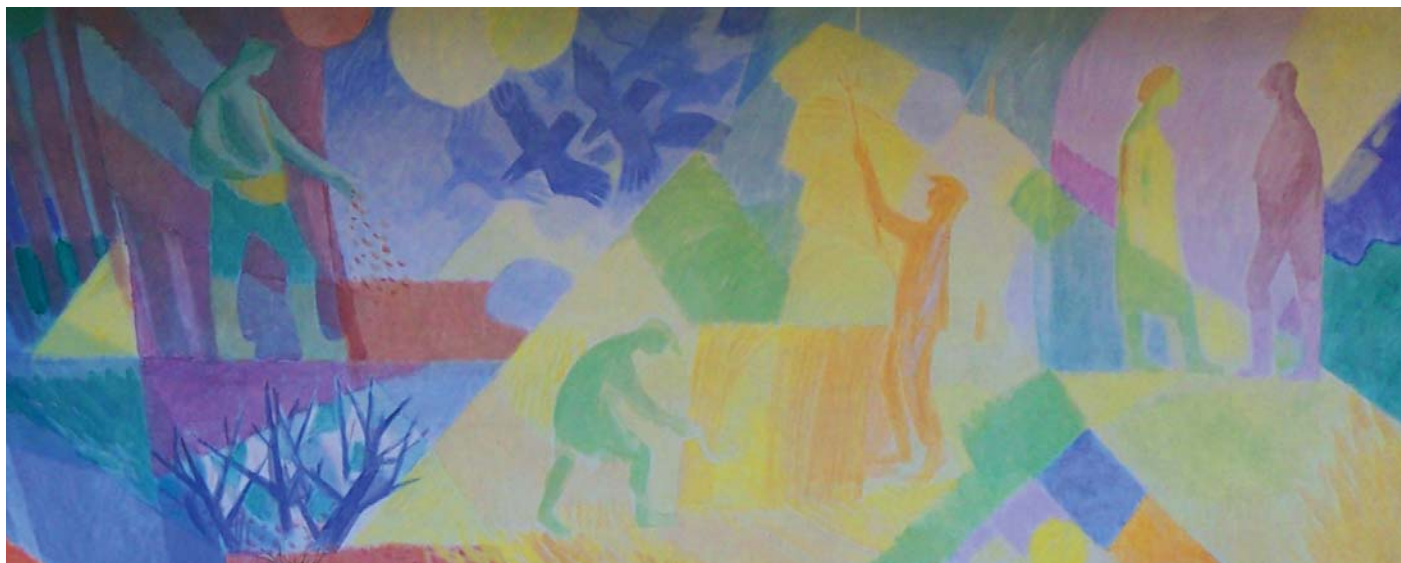

Fig.05: Väggmålning från Vidarklinikens innergård av Arne Klingborgs som visar på ett typiskt antroposofiskt användande av färg.

30 Bru bäckers lexikon, tredje upplagan 1985. Uppslagsord: Färglära

31 Sällström, Pehr – *Goethes färglära* 1996

32 Sällström, Pehr – *Goethes färglära* 1996

33 Goethe, Johann Wolfgang von – *Goethes färglära* 1953. Sjätte avdelningen, sidan 4.

34 Goethe, Johann Wolfgang von – *Goethes färglära* 1953

35 Hård, Anders och Svedmyr, Håkan - *Färgsystemet NCS* 1995

36 Samtal med Mats Broqvist 2008-02-19

37 Goethe, Johann Wolfgang von – *Goethes färglära* 1953

38 Klingborg, Arne - *En trädgårdspark i Södermanland* 1999

39 Sällström, Pehr – *Goethes färglära* 1996

40 Steiner, Rudolf – *Antroposofi i teori och praktik* 1963

I de antroposofiska waldorfskolorna studerar barnen Goethes färglära och utför även praktiska övningar i syfte att bättre lära känna fenomenet färg. Arne Klingborg beskriver i boken "En trädgårdspark i Södermanland" en sådan övning på följande sätt:

I sin färglära pratar Goethe om att man stämmer anden och ögat unisont med färgen när det gäller att öva förmågan att leva sig in i och uppleva färgernas språk. Vår färgövning går ut på att likt en humla söka en blomma (...) -försöka hitta blombladens färg, blanda till den och sedan liksom en humla krypa in i den och bli helt omgiven av den.⁴¹

Goethe frågar sig även varför naturens ting har de färger de har, avspeglar det yttre utseendet i någon mån de inre processerna? Dessa tankar vidareutvecklar han i sin metamorfoslära.

1.3.3 Goethes morfologi.

Goethe menade att alla växter hänger samman i en andlig enhet, variationerna i växtriket skulle bero på att olika organ hade utvecklats olika starkt. Han sökte urväxten, den skapande kraften och ideala växtformen som skulle ligga till grund för alla dessa variationer. Genom en djupare förståelse för växternas uppkomst och evolution skulle människan bättre förstå sitt eget sammanhang och till följd av denna insikt kunna växa samman med världens väsen till en enhet. För detta krävs ingående studier av växternas strukturella uppbyggnad, där man måste utvidga sin kunskap utöver det givna så att man i ett litet blad kan se hela växten.⁴² Goethes växtstudier visade hur växten ur bladet utvecklade fodret, kronan och ståndarna efter varandra. På ett liknande sätt skulle människans utveckling ske. Allt som vi behöver finns enligt Goethe redan förpackat inom oss.⁴³

Ernst-Michael Kranich utvecklar i *Växter som bilder i själsvärlden* Goethes resonemang. Morfologiska studier av växter går till så att man tränger in i växtens utvecklingsförlopp genom att i sitt inre återskapa hur det påföljande utvecklingsstadiet förvandlas ur det föregående. Man tränger således in i en sfär där allt är i rörelse, den morfologiska kunskapen kräver enligt Kranich att man övergår från stelnade medvetenhetsformer till rörliga. På så sätt ska man inse att varje inre själsrörelse i sig själv har en motsvarighet i stelnad fysionomi, vilket innebär att vi är en del i ett större system som inkluderar växterna.⁴⁴

1.3.4 Varför morfologin är viktig

Goethe uttryckte det som att man genom metamorfosåskådningen skaffar sig tillträde till det levande.⁴⁵ Kranich går även närmre in på varför detta är viktigt: Människans teoretiska förmåga låter bilderna av världen underkastas en naturvetenskaplig tolkning medan människans estetiska förmåga ger en omedelbar erfarenhet av naturen, såsom färger, dofter och former. Hur vi upplever natur går inte att mäta med matematiska formler. Därför borde man enligt Kranich vid sidan om naturvetenskapen i skolan utveckla en kännedom om naturen, som syftar till att främja ett vetande ur hjärtat.

Det står helt klart, att man inte kan skapa något ansvarsfullt förhållande till naturen, om kunskapen om den fortsatt präglas av livlösa mekanistiska bilder. (...) Ty förståndet begriper inte det som upplevs som natur och hjärtat kan inte förbinda sig med förståndets bilder så länge de är väsenslösa och saknar verklig innerbörd.⁴⁶

Genom en djupare förståelse för sina egna känslor inför naturen kan människan inse att hon måste ändra sitt beteende och sluta förtära sin omgivning.⁴⁷

41 Klingborg, Arne - *En trädgårdspark i Södermanland*, sidan 31

42 Steiner, Rudolf - *Antroposofi i teori och praktik* 1963

43 Lejon, Håkan - *Historien om den antroposofiska humanismen* 1997

44 Kranich, Ernst-Michael - *Växter som bilder i själsvärlden* 2000

45 Steiner, Rudolf - *Antroposofi i teori och praktik* 1963

46 Kranich, Ernst-Michael - *Växter som bilder i själsvärlden* 2000, sidan 11

47 Kranich, Ernst-Michael - *Växter som bilder i själsvärlden* 2000

2 Antroposofiska verksamheter relaterade till landskap

2.1 Biodynamisk odling

Rudolf Steiner höll 1924 en serie föredrag i schweiziska Koberwitz, genom vilka han introducerade den biodynamiska odlingen.⁴⁸ Steiner hade fått höra från bönder att grödornas kvalitet blev allt sämre, och var övertygad om att den nya metoden mineralgödsling var anledningen till detta.⁴⁹ I och med denna lantbrukskurs, som även stenograferades ner av åhörare och gavs ut i bokform, vidgade Steiner sitt bildningsperspektiv utöver människan och hennes kultur till att också innefatta naturen.⁵⁰ Målet med den biodynamiska odlingen är att befrämja jordens bördighet och förmåga att ge människan närande och hälsosamma livsmedel, samtidigt som förutsättningar skapas för såväl människans som jordens långsiktiga vidareutveckling. I det sammanhanget är avsaknaden av gifter och pesticider i jordbruket en självklarhet.

Tanken är att en biodynamiskt odlad gård så långt som möjligt ska kunna vara självförsörjande och bilda ett eget kretslopp.⁵¹ I naturen finns inget avfall, och den biodynamiska odlaren tillför i sin tur inte jorden något som inte helt kan brytas ner och återanvändas.⁵² Således skyddas miljön och den biologiska mångfalden genom ett långsiktigt hushållande med ändliga naturresurser.⁵³

Biodynamisk och ekologisk odling har många likheter, på jordbruksverkets hemsida definieras den ekologiska odlingens mål på följande sätt:

Huvudmålsättningen för det ekologiska jordbruket är att utforma resurseffektiva, kretsloppsbaseade produktionssystem som ger låg miljöpåverkan och som producerar livsmedel med hög kvalitet. Andra viktiga mål är att ge husdjuren livsbetingelser som tillgodoser deras naturliga behov samt bevara och utveckla ett kulturlandskap med artrikedom och biologisk mångfald.⁵⁴

Fig.06: Skördad åker i Seminarieträdgården, där all odling sker biodynamiskt enligt Rudolf Steiners regler.

48 Lejon, Håkan - *Historien om den antroposofiska humanismen* 1997

49 Steiner, Rudolf – *Arbetsföreläsningen V/III, Världens och människans skapelse* 2003

50 Lejon, Håkan - *Historien om den antroposofiska humanismen* 1997

51 www.antroposofi.nu/start/biodynamisk_odling/ 2008-03-02, Krantz, Lars, Lundberg, Gunilla m.fl. – *Inspirerad av antroposofi* 2004

52 Reberg, Arne – *Mitt möte med de gåtfulla antroposoferna* 1994

53 www.antroposofi.nu/start/biodynamisk_odling/ 2008-03-02, Krantz, Lars, Lundberg, Gunilla m.fl. – *Inspirerad av antroposofi* 2004

54 www.sjv.se/amnesomraden/vaxtmiljovatten/ekologiskproduktion.4.7502f61001ea08a0c7fff1187.html 2008-04-22

Målen är alltså i stort sett identiska med de för den biodynamiska odlingen. I jordbruksverkets *Aktionsplan 2005* konstateras att forskningen runt biodynamisk odling i Järna ”utgör en kunskapsbas för såväl biodynamisk som ekologisk odling”. Man poängterar även att ”den forskningsinriktning som här finns etablerad innebär nya sätt att arbeta med livsprocesser och studera hela system, som ännu endast till vissa delar accepterats vid vanliga universitet och högskolor.”⁵⁵ Den främsta skillnaden ligger i Steiners övertygelse att kosmiska krafter inverkar på odlingen, vilket bland annat innebär att de biodynamiska jordförbättringspreparaten skiljer sig ifrån de ekologiska.⁵⁶ I Järna har biodynamisk odling bedrivits sedan 1950-talet, i Seminarieträdgårdens odlingar (fig.06) följer man ännu Rudolf Steiners grundprinciper samtidigt som man aktivt arbetar med att vidareutveckla metoderna.

Den sjuttonde januari 2008 beslutade EU-kommissionen att all ekologisk produktion från och med den första januari 2009 måste märkas med en gemensam logotyp som ser likadan ut i alla medlemsländer. Man har dock nu beslutat att skjuta upp den obligatoriska märkningen då man inte är nöjd med logotypens utseende (fig.07).⁵⁷ Den nya föreslagna logotypen som än inte är officiellt antagen innehåller orden ”BIO” (fig.08), vilket genast för tanken till biodynamiskt jordbruk. Möjligtvis kan detta ses som ett erkännande till Steiners biodynamiska odling, som faktiskt dokumenterades cirka femton år innan ekologiska metoder började spridas.⁵⁸ 2005 bedrevs enligt Europeiska kommissionen ca 4% av jordbruksarealen i EU organisk, det vill säga ekologiskt eller biodynamiskt.⁵⁹ Trots denna låga procenthalt är Europa världsledande, i övriga världen är andelen organiska jordbruk ännu lägre.⁶⁰

Fig.07: Den tidigare gemensamma logotyp som inom EU har funnits som frivillig märkning för produkter med minst 95% ekologiskt innehåll.

55 Ekologiska jordbruksprodukter och livsmedel – *Aktionsplan 2005*. Rapport ifrån jordbruksverket

56 www.antroposofi.info/jaerna/skillebyholm/reportage_om_skillebyholm/ 2008-04-28

57 www.slv.se/templates/SLV_NewsPage.aspx?id=20976&cepslanguage=SV 2008-04-22

58 www.ekologiskaval.se/blog.php?bid=4 2008-04-23

59 Rapport ifrån Europeiska kommissionen 2007 rörande organiskt jordbruk i medlemsländerna.

60 www.ekologiskaval.se/blog.php?bid=4 2008-04-23

2.1.1 Jordförbättring

Den biodynamiska trädgårdsmästaren Lars Krantz konstaterar i *Inspirerad av antroposofi* att ingen människa på denna jord odlar blommor eller ens grönsaker. Det är ju i själva verket platsen, livsrummet med alla dess förutsättningar som man odlar. Själva växandet får växterna faktiskt klara på egen hand.⁶¹ Alltså är det egentligen jorden som man odlar, genom att tillföra material och krafter utifrån gör man den till en levande organism.⁶² Steiner menade att vi måste betrakta växten som något levande som i sin tur behöver en levande miljö för att trivas. Denna miljö måste människan hjälpa till att bereda för växten, som i sin tur blir ett mer närande livsmedel.⁶³

2.1.2 Påverkan av kosmos

Enligt Steiners lära var det även viktigt att ta planeternas aktuella förhållande i beaktande då man sådde. Detta tar sig bland annat uttryck i att man planterar efter vissa återkommande måncyklar och att man inför varje ny sådd bearbetar jorden, den måste kaotiseras för att kunna strukturera sig efter Jordens aktuella kraftfält. Effekten av denna bearbetning kan förklarande illustreras med hur järnflisspån strukturerar sig i ett magnetiskt kraftfält.⁶⁴ Även blommornas doft uppkom enligt Steiner på grund av kosmos, i ett föredrag i Dornach 1924 beskriver han dem som stora näsor vilka förmedlar världsdofter påverkade av planeters rörelse.⁶⁵ Den kosmiska effekten inom antroposofisk odling behöver dock inte handla om något så svårtillgängligt som planetsvängningar. Då Frans Carlgren talar om kosmiska krafter i *Den antroposofiska rörelsen* är det vanligt solljus han syftar på, som ju faktiskt kommer till Jorden ifrån kosmos.⁶⁶

Fig.08: Det nya förslaget som kan bli obligatorisk märkning för alla ekologiska produkter i EU.

61 Krantz, Lars, Lundberg, Gunilla m.fl. – *Inspirerad av antroposofi* 2004

62 Arman, Kjell & Bergström, Beata – *Dynamiken i det levande* 1976

63 Steiner, Rudolf – *Arbetsföredragen VIII, Världens och människans skapelse* 2003

64 Arman, Kjell & Bergström, Beata – *Dynamiken i det levande* 1976

65 Steiner, Rudolf – *Arbetsföredragen VIII, Världens och människans skapelse* 2003

66 Carlgren, Frans – *Den antroposofiska rörelsen* 1985

Antroposofisk forskning runt kosmiska krafter har också lett till användande av livsförstärkande medel, även kallade biodynamiska preparat. Dessa består av sex olika läkeväxter som tillförs komposten i syfte att förbättra jordens bördighetsegenskaper. Dessutom ska de öka växternas motståndskraft mot skador och sjukdomar samt höja näringen i livsmedlen.⁶⁷ En annan typ av biodynamiskt preparat får man genom att stoppa kogödsel i ett kohorn och sedan gräva ner det i jorden. När man gräver upp det igen har gödseln blivit till humus som sprutas över åkrarna i syfte att skapa förutsättningar för mångfald i jorden.⁶⁸

2.1.3 Kompost

Komposten är oundgänglig i en antroposofisk odling, vilket tillför den en status som innebär att den inte ska gömmas undan i ett hörn av trädgården (fig.09).⁶⁹ Genom växtmaterialet tillförs komposten minnet av liv och ljus som den kan förmedla till jorden. Växterna

läggs inte in i komposten för att den ska förmultna fortare, utan för att den nya form som byggs upp där ska bli mera fullkomlig. Genom djurvärlden i komposten formas sedan materialet och får sin struktur.⁷⁰ Spridningen av komposten syftar till att ge jorden vederkvickelse och inspiration att skapa ur egna källor.⁷¹

I *Rosendals trädgård* talar Lars Krantz om att växten får sin kvantitet från jorden och sin kvalitet från himlen.⁷² Den organiska komposten ska i det här sammanhanget ses som förmedlare av himmel och sol till jorden, vilket förhöjer kvaliteter såsom arom, doft och hållbarhet. I motsats står konstgödsel som enbart ökar på produktens massa.⁷³ Även Steiner talade om problemet med salter från mineralgödsel som utvecklade växtens rot men negligerade dess närande kvaliteter.⁷⁴ Seminarieträdgårdens trädgårdsmästare Mats Broqvist uttrycker det som att man genom de biodynamiska preparaten ”kryddar till livsmedlen.”⁷⁵

Fig.09: Den livgivande komposten ska inte gömmas undan i en antroposofisk odling. I Rosendals trädgård ligger kompostlimporna fullt synliga rakt framför Oscar den förstes orangeri ifrån 1848.

⁶⁷ www.antroposofi.nu/start/biodynamisk_odling/ 2008-03-02, Krantz, Lars, Lundberg, Gunilla m.fl.

– *Inspirerad av antroposofi* 2004

⁶⁸ www.antroposofi.info/jaerna/skillebyholm/reportage_om_skillebyholm/ 2008-04-28

⁶⁹ Samtal med Antoine Berthelin 2008-03-20

⁷⁰ Arman, Kjell & Bergström, Beata – *Dynamiken i det levande* 1976

⁷¹ Krantz Lars och Ericson, Nina – *Rosendals trädgård* 1996

⁷² Krantz Lars och Ericson, Nina – *Rosendals trädgård* 1996

⁷³ Arman, Kjell & Bergström, Beata – *Dynamiken i det levande* 1976

⁷⁴ Steiner, Rudolf – *Arbetsföredragen V/III, Världens och människans skapelse* 2003

⁷⁵ Samtal med Mats Broqvist 2008-02-19

2.1.4 Ett estetiskt lantbruk

Med den antroposofiska strävan att en gård ska bilda ett eget kretslopp tillkommer även visionen av ett helt lantbruk som en enda stor trädgård. Ett lantbruk komponerat för att kunna tillföra både skönhet och nytta. Lars Krantz menar att det säger sig självt att ett mångsidigt lantbruk äger större möjligheter till fruktbar utveckling än ett motsvarande ensidigt. Inte minst gäller det värden som landskapets skönhet och attraktionskraft. En gård med många verksamheter kan lättare passas in i den aktuella omgivningen och erbjuda en mer tilltalande landskapsbild än en utbredd monokulturell åker.⁷⁶

På Saltå kvarn som ägs av olika antroposofiska stiftelser har man arbetat med biodynamiska spannmål sedan 1964.⁷⁷ Idag köper man även in ekologiska produkter för att tillgodose en växande marknad. Den ökade ekologiska medvetenheten, GI-dieter med mera har inneburit att kvarnen på senare år har fått ett uppsving. Dessutom har Saltås produkter enligt Dagens Nyheter "blivit populära statusmarkörer i inredningsreportage".⁷⁸ Saltås förpackningar har även vunnit utmärkelser för sin design, och visar återigen på den antroposofiska medvetenheten om estetiska kvaliteter även på detaljnivå. Bakom formgivningen ligger Karin Huber, som även har gjort de svenska omslagen till bokserien om Harry Potter.⁷⁹

2.1.5 Hur ett konstnärligt seende berikar odlandet

Kjell Arman resonerar i *Dynamiken i det levande* om hur växterna får sin gröna färg. Det är vetenskapligt bevisat att det är klorofyllen i bladen som gör dem gröna, vilken även är en förutsättning för den fotosyntes varvid växten får sin näring.⁸⁰ Arman håller helt med om detta men vill tillfoga ytterligare orsaker. Han anser att växterna via himlen tar in sol som färgar dem gula samtidigt som jordens vatten bidrar med blå kulör. Det gäller att balansera rätt för att uppnå den rätta gröna, friska färgen. Får växten för lite vatten gulnar den och vissnar slutligen, medan övergödning med salter som löses i vattnet och således tas upp av växten ger den en blånande ton.⁸¹ Med andra ord ska man genom ett konstnärligt seende bättre lära känna det kultiverade och genom blotta ögat kunna avgöra dess hälsostatus.

*Kunskapsmetoden blir alltså i det här fallet övervägande konstnärlig. Man måste skaffa sig blick för färger, man måste kanske börja öva att måla, att låta gult och blått flyta i varandra, att måla av växter för att riktigt uppleva färgnyanser.*⁸²

2.2 Waldorfpedagogik

Den första Waldorfskolan grundades 1919 av Rudolf Steiner i Stuttgart för barnen till arbetarna på cigarettfabriken Waldorf-Astoria. Följaktligen bygger Waldorfpedagogiken på antroposofiska ideal, men Waldorfskolorna har vunnit mark även utanför antroposofiska kretsar. Steiners tankar om att människan måste integreras med och vårda sin omgivning återspeglas i Waldorfpedagogiken där man prioriterar naturkontakt vid skolgården och även använder sig av pedagogiska skolträdgårdar. Grundprincipen för Waldorfskolor är att hela människan ska gå in i skolan, inte bara huvudet.⁸³ Undervisningen är anpassad efter barnets dygnsrytm så att man läser teoretiskt på morgonen för att sedan övergå till estetiska ämnen och slutligen ägnas eftermiddagen åt praktiskt arbete. På detta sätt ska barnet utvecklas i både tanke, känsla och vilja. Det handlar inte bara om att lära sig fakta utan också om att mogna som människa och utveckla ett fritt tänkande.⁸⁴ Kunskapsinhämtande blir en metod istället för ett mål⁸⁵ då Waldorfskolan via konstnärliga ämnen försöker ge näring åt fantasin och utveckla kreativitet, aktivitet och omdömesförmåga.⁸⁶

2.2.1 Att uttrycka natur i ord

Rudolf Steiner ville genom antroposofin få människor att använda konstnärlighet som en metod för att förvärva kunskap, till exempel genom att likt Goethe noga studera och rita av växter för att bättre lära känna deras natur.⁸⁷ Det är inte bara målandet som gör metoden konstnärlig, det handlar om själva ingångssättet. Steiners syn på konstnärlighet innebär att den bör genomsyra vardagen, även att tala är ett konstnärligt skapande. Han ansåg att språket måste utvecklas till att bli mer måleriskt beskrivande och inte bara bygga på död logik. Enligt Steiner måste vi återfå möjligheten att leva oss in i orden.⁸⁸

⁷⁶ Krantz, Lars, Lundberg, Gunilla m.fl. – *Inspirerad av antroposofi* 2004

⁷⁷ www.saltakvarn.se/foretaget/vadvitropta.htm 2008-04-29

⁷⁸ DN 2008-04-25

⁷⁹ Tidskriften Forum för antroposofi, november -07, utgiven av antroposofiska sällskapet

⁸⁰ *Lexikon i kemi* 1976. Uppslagsord: Fotosyntes

⁸¹ Arman, Kjell & Bergström, Beata – *Dynamiken i det levande* 1976

⁸² Arman, Kjell & Bergström, Beata – *Dynamiken i det levande* 1976, sidan 74

⁸³ Krantz, Lars, Lundberg, Gunilla m.fl. – *Inspirerad av antroposofi* 2004

⁸⁴ www.waldorf.se/ped.php 2008-03-13

⁸⁵ Krantz, Lars, Lundberg, Gunilla m.fl. – *Inspirerad av antroposofi* 2004

⁸⁶ www.antroposofi.nu/start/waldorfpedagogik/ 2008-03-02

⁸⁷ Steiner, Rudolf – *Antroposofi i teori och praktik* 1963

⁸⁸ Steiner, Rudolf – *Waldorfpedagogik* 1994

Det är mycket vanligt förekommande att en av 1974 års nobelpristagare i litteratur, Harry Martinsson (1904-1978),⁸⁹ citeras i modernare antroposofisk litteratur.⁹⁰ Det är inte svårt att förstå varför, då Martinssons texter ofta uttrycker samma vördnad och uppskattning gentemot naturen som antroposoferna förespråkar. Han behärskade det konstnärliga synsätt som Waldorfskolan eftersträvar och brukade även måla av naturen, speciellt maskrosor eftersom han fascinerades av deras levnadsstyrka.⁹¹ Samtidigt behandlar han språket som ett levande och konstnärligt formbart medium, helt i Rudolf Steiners anda.

Den förtalade mossan

*Ingenting friskare såg min själ
än gyllengrön moss på sten i en skog
när solen på kvällen ur regnet bröt fram
och myggan för nyckelblomstret slog*

*Vid stocken som multnade stödd mot en gren
av mossornas daggiga sammet klädd
låg alltings förgängelse skön på en bädd
av gyllene ormbunk och pälslen sten⁹²*

2.2.2 Waldorfpedagogikens förhållande till naturen

Den antroposofiska ingången till naturen präglas av vördnad och förundran. Det gäller att inte ta saker för givet även om man har sett dem tusen gånger förut.⁹³ Rudolf Steiner menar också att det är viktigt att förstå att varken skönhet eller naturen finns till för människans skull, man måste se på skönhet som något som hör livet till.⁹⁴ Aristoteles(384-322) betraktade skönhet som en objektiv egenskap hos tingen medan den skotske filosofen David Hume(1711-1776) menar att skönheten bara existerar i betraktarens medvetande.⁹⁵ Poeten John Keats(1795-1821) skriver i dikten *Ode till en grekisk urna* att ”skönhet är sanning, sanning skönhet”.⁹⁶ Min tolkning av Steiners skrifter är att det är Keats definition som ligger närmast Steiners. När han talar om att se det sköna handlar det främst om att utveckla en förståelse för hur

omvärlden fungerar, samt att kunna placera sig själv i relation till denna.⁹⁷ Förkortat skulle vi kunna säga att ”skönhet är kunskap”. Steiner menar att det konstnärliga upplevandet ska resultera i en vilja att få lära, att iaktta och tillägna sig skicklighet.⁹⁸ Samtidigt får vi inte reducera naturen till mänskliga funktioner så att barnet tittar på ett träd och ser bark som man gör kork av. Det som man omedelbart kan förnimma som vackert i naturen lämpar sig bäst för direkt åskådning och uppskattning.⁹⁹ Steiner konstaterar att ”Genom förståndet kommer man endast att kunna begripa naturen; uppleva den kommer man först att göra med hjälp av den konstnärliga känslan”¹⁰⁰, vilken Waldorfpedagogiken syftar till att utveckla hos barnet.

2.2.3 Utvecklande miljö för barn

Den yttre omgivningen är mycket viktig för barnets utveckling. Med antroposofins övertygelse att den andliga människan kommer till uttryck genom hennes kreativa förmåga följer att uterummen måste inbjuda till kreativitet. Ett steg i att uppnå detta är att undvika färdigfabricerade lekplatser i bjärta färger och istället tillsammans med barnen skapa av det material som finns tillgängligt på platsen. I en pedagogisk miljö ska det inte vara uppenbart för barnet var det ska och inte ska leka. Istället ska barnet stimuleras till att röra sig fritt och själv upptäcka och ifrågasätta.¹⁰¹ I Rosendals trädgård har man ändå en tydligt samlad lekplats. Rosendahls trädgårdsmästare Antoine Berthelin menar att en plats där barnen vet att de får leka är ett måste i den offentliga trädgården med alla dess ömtåliga rabatter. Här använder man en rutschbana och gunga som ”lockbete”, i övrigt består lekplatsen huvudsakligen av naturfärgade stockar.¹⁰² Samma princip gäller vid Örjanskolan, den ena av Seminarieträdgårdens två Waldorfggrundskolor, där naturnära material används (fig.10). Eva Flaten pratar i *Barnets värld* om att en vanlig gren kan vara en fullt underhållande leksak, som med barnets fantasi kan bli till en bro för bockarna Bruse likväl som ett köttben eller en brödlimpa i affären.¹⁰³ På samma sätt kan en stock på en lekplats vara vad som helst, medan en gungleksak i form av en häst har väldigt svårt för att bli till något annat än just en häst.

89 *Bra böckers lexikon*, tredje upplagan 1985. Uppslagsord: Martinsson, Harry

90 Arman, Kjell & Bergström, Beata – *Dynamiken i det levande* 1976, Klingborg, Arne - *En trädgårdspark i Södermanland* 1999, Klingborg, Arne – *Trädgård till nöje och nytta* 1990, Krantz, Lars och Ericson, Nina – *Rosendals trädgård* 1996, Krantz, Lars, Lundberg, Gunilla m.fl. – *Inspirerad av antroposofi* 2004, Reberg, Arne – *Mitt möte med de gåtfulla antroposoferna* 1994

91 Zätterlund, Håkan m.fl. – *Sörmlandsbygden* 2003 2003

92 Martinsson, Harry – *Giv doft i blomma, poeten på hemmaplan* 2004 (ifrån diktsamlingen Cikada 1953)

93 Arman, Kjell & Bergström, Beata – *Dynamiken i det levande* 1976

94 Steiner, Rudolf – *Waldorfpedagogik* 1994

95 Dunér, Sten och Dunér, Katarina – *Den gyllene trädgården* 2001

96 *Bra böckers lexikon*, tredje upplagan 1985. Uppslagsord: Keats, John

97 www.waldorfanswers.com/Waldorf.htm 2008-04-22

98 Steiner, Rudolf – *Antroposofi i teori och praktik* 1963

99 Steiner, Rudolf – *Waldorfpedagogik* 1994

100 Steiner, Rudolf – *Antroposofi i teori och praktik* 1963, sidan 153

101 Lindfors, Liselott – *Den antroposofiskt inspirerade skolgården* 2000

102 Samtal med Antoine Berthelin 2008-03-20

103 Flaten, Eva m.fl. – *Barnets värld* 1994

En utvecklande miljö inbjuder till olika rörelser så att barnet bättre lär känna sin kropp samtidigt som det estetiska seendet övas till exempel genom kontrastverkan i växtmaterialet. Det är viktigt att både öppna och slutna uterum finns tillgängliga så att barnets behov av att kunna avskärma sig tillgodoses. Genom att låta parken vara park och skogen vara skog förstärker de varandras karaktärer, och det blir lättare för barnet att förstå människans medskapande funktion. Samtidigt är det av stor vikt att den gestaltade miljön passas in i det aktuella landskapet och inte upplevs som en främmande del.¹⁰⁴

2.2.4 Skolträdgård

I och med att Waldorfpedagogiken syftar till att utveckla barnets förståelse för sammanhang och förmåga att se helheten samtidigt som det praktiska arbetet prioriteras blir skolträdgården ett självklart komplement i undervisningen. Genom odlingen får barnet en delaktighet i det skapande livet, och fylls troligen med en större respekt och förundran inför detta, samt för det framodlade.¹⁰⁵ Även i de

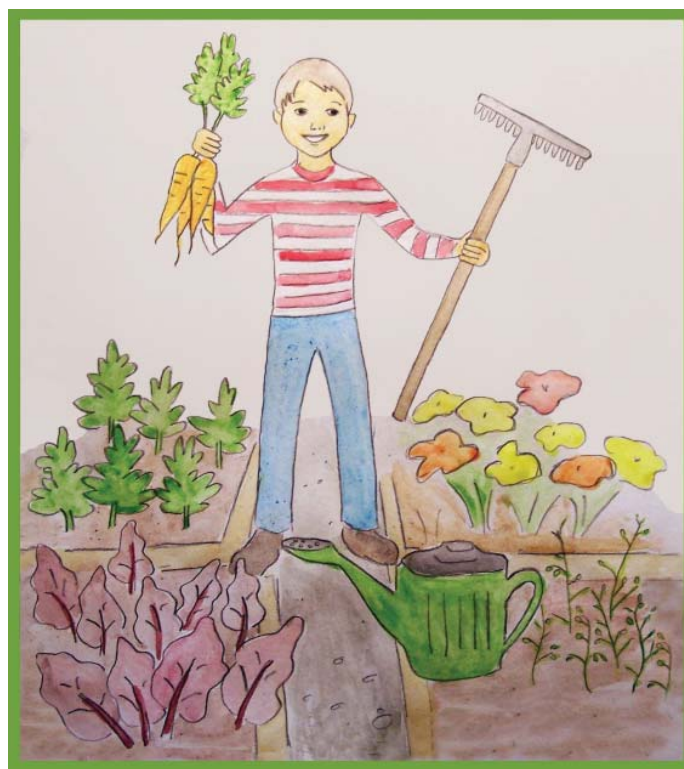

Fig.11: Inom Waldorfpedagogiken lever skolträdgårdarna kvar. Nyttoväxter blandas här med blommor för att ge ett skönare uttryck.

Fig.10: Naturnära material används i lekplatsen utanför Örjanskolan

¹⁰⁴ Lindfors, Liselott – Den antroposofiskt inspirerade skolgården 2000

¹⁰⁵ Lindfors, Liselott – Den antroposofiskt inspirerade skolgården 2000

antroposofiska vårdhemmen för utvecklingsstörda barn används skolträdgårdar för att stärka barnens självförtroende, alla kan klara av någon del i odlandet och därmed känna sig delaktig.¹⁰⁶ Genom vården av det odlade fostrar och utvecklar Waldorfeleven sig själv, medan moroten blir till något mer än bara en sak från grönsaksdisken på Ica. Man håller även årstidsfester i trädgården, till exempel i samband med skördning, för att ytterligare uppmärksamma livsförloppet.¹⁰⁷ I Waldorfpedagogikens skolträdgårdar är det även viktigt att planteringen får ett varierat utbud med både blommor och grönsaker så att flera sinnen tilltalas samtidigt som den estetiska aspekten tillgodoses (fig.11).¹⁰⁸

Redan i den allra första svenska folkskolestadgan från 1842 uttrycktes en önskan om att alla skolbarn skulle undervisas i trädgårdsskötsel. Motiven påminde om de som Waldorfskolan framhåller idag; genom att tränga in i växternas levnadscykel skulle eleverna få en djupare vördnad för skapelsen samt ökad respekt för andras egendom emedan de övade sig i praktiskt arbete. I och med att den förbättrade ekonomin avfärdade behovet av att odla för självförsörjning försvann dock de statliga skolornas skolträdgårdar under 1960-talet.¹⁰⁹

¹⁰⁶ Carlgren, Frans – Den antroposofiska rörelsen 1985

¹⁰⁷ Flaten, Eva m.fl. – Barnets värld 1994, Carlgren, Frans – Den antroposofiska rörelsen 1985, Krantz, Lars, Lundberg, Gunilla m.fl. – Inspirerad av antroposofi 2004, Lindfors, Liselott – Den antroposofiskt inspirerade skolgården 2000

¹⁰⁸ Lindfors, Liselott – Den antroposofiskt inspirerade skolgården 2000

¹⁰⁹ Åkerblom, Petter – Skolträdgårdarnas ABC 1990

2.3 Naturen som vårdar människan

Rudolf Steiner förkunnar under ett föredrag i Dornach 1924 att "Överhuvudtaget behöver människan växterna för sitt liv på jorden. Och växterna – det är nu det intressanta – kunde inte trivas om människan inte funnes här".¹¹⁰ Steiner talar här inte bara om hur växternas cellandning släpper syret fritt för människan, utan också om hur naturen läker och berikar henne. Det är en tjänst som människan måste återgärda genom att i sin tur ta hand om naturen. Steiner understryker att människan är den enda varelse med förmåga att ta ett moraliskt ansvar för den värld hon delvis själv startar.¹¹¹

Inom antroposofin värderas samspelet mellan människa och växt högt, det är rent utav en nödvändighet. Denna relation måste vårdas och ta sig djupare uttryck än utbytet av kol och syre. Goethes åsikter om att man genom att ingående studera en blommas uppbyggnad kan lära sig mer om sin egen person¹¹² har vidareutvecklats inom antroposofin. På Vidarkliniken, som ligger i Seminarieträdgården i Ytterjärna, använder man sig av olika konstnärliga terapier i läkandet av människan. Genom att måla av naturen ska patienten stimuleras till kreativitet och lära sig att lita på sin egen intuition i olika situationer.¹¹³ Samtidigt ska den inre kreativiteten som målandet genererar frigöra skapande krafter i patienten så att kramper och reumatism släpper.¹¹⁴ Det viktiga är med andra ord själva handlingen, ifall den färdiga tavlan blir ett mästerverk eller småbarnskladd spelar ingen som helst roll.

Även trädgårdsterapi bedrivs på Vidarkliniken, i syfte att hjälpa människor på bättringsväg tillbaka till ett aktivt liv. I terapiträdgården stiger man in i en ständigt pågående, föränderlig process som följer livets och naturens rytmer. Människan är i trädgården en aktiv medskapare, vilket ger en känsla av samstämmighet, av att vara viktig och behövd. Att arbeta i trädgård innebär också en övning i att ta ansvar för något annat levande, vilket ska ge patienten en stärkt självkänsla och öka förmågan att känna tillit och empati.¹¹⁵ Forskning från Sveriges Lantbruksuniversitet bekräftar att människor genom trädgårdsarbete känner att de utträttat något och därmed når en känsla av belöning. Docent Patrik Grahn menar att hälsoeffekterna också

kan bero på att trädgårdens alla varierade intryck kan stimulera delar av kroppen som avleder smärta och ångest.¹¹⁶

På Vidarkliniken arbetar man medvetet med omgivningen för att nå den rätta stimulansen. Klinikens innergård kantas av Arne Klingborgs väggmålningar som genom sina färgklang är tänkt att verka terapeutiskt. All färgsättning i och runt sjukhuset har anpassats efter forskningen om hur färger påverkar människans sinnesstämning som Goethe påbörjade i sin färglära. Väggmålningarna bidrar också till att ge trädgårdsrummet en ombonad känsla.¹¹⁷ Enligt Mats Broqvist är innergårdens främsta uppgift att ge patienterna en känsla av social närvaro, en vetskap om att någon vördar och ser efter livet på platsen.¹¹⁸ Vid Vidarkliniken får patienten i och med tillfrisknandet steg för steg närma sig världen utanför. Det börjar med fönstret i rummet som ger en vy ut över landskapet, och när patienten klarar av att ta sig ut i korridoren tillkommer en ny utblick över trädgården. Väl ute i trädgården öppnar innergården genom luftiga valv upp sig till direkt kontakt med den närliggande naturen (fig.12).¹¹⁹

Fig.12: Genom valven i Vidarklinikens trädgård kan patienterna känna av den levande naturen utanför.

110 Steiner, Rudolf – *Arbetsföredragen VIII, Världens och människans skapelse* 2003, sidan 85

111 Krantz, Lars, Lundberg, Gunilla m.fl. – *Inspirerad av antroposofi* 2004

112 Steiner, Rudolf – *Antroposofi i teori och praktik* 1963

113 Krantz, Lars, Lundberg, Gunilla m.fl. – *Inspirerad av antroposofi* 2004

114 Carlgren, Frans – *Den antroposofiska rörelsen* 1985, Reberg, Arne – *Mitt möte med de gåtfulla antroposoferna* 1994

115 www.vidarkliniken.se/vor_tradgard.php 2008-03-18

116 Grahn, Patrik - *Alnarps Rehabiliteringsträdgård, Naturens och trädgårdens betydelse för personer med utmattningsdepression.*

117 Krantz, Lars, Lundberg, Gunilla m.fl. – *Inspirerad av antroposofi* 2004, www.vidarkliniken.se/om_arkitekturen.php 2008-03-18

118 Samtal med Mats Broqvist 2008-02-19

119 www.vidarkliniken.se/om_arkitekturen.php 2008-03-18

3 Om inspiration bakom utformningen

3.1 Inspiratören Arne Klingborg

Arne Klingborg (1915-2005)¹²⁰ var mannen som först introducerade ett antroposofiskt tankesätt i svenska trädgårdar. Det är Klingborgs tolkning av antroposofins natursyn och estetik i kombination med hans kunnande i trädgårdshistoria som har legat till grund för antroposofernas seminarieträdgård i Ytterjärna. Seminarieträdgårdens trädgårdsmästare sedan tolv år tillbaka, Mats Broqvist, berättar att det är vanligt att folk i inledningsfasen av nya anläggningar kommer hit för att ta del av och inspireras av trädgården. Till exempel var en delegation ifrån SLU, Sveriges lantbruksuniversitet, här på besök inför uppförandet av rehabiliteringsträdgården i Alnarp för några år sedan.¹²¹

Klingborg gick 1932 i lära hos kyrkomålare Gunnar Thorham och lärde sig således hantverk som monumentalmåleri, skulptur och glasarbete. 1935 kom han in på konstakademin där han studerade under Isaac Grünewald.¹²² Klingborg arbetade senare som Waldorflärare och trädgårdsmästare samtidigt som han hela tiden även var verksam som konstnär.¹²³ Han var dessutom generalsekreterare för svenska Antroposofiska Sällskapet, och producerade ett flertal utställningar om bland annat antroposofisk konst, pedagogik, miljö, och trädgård.¹²⁴

3.2 Arne Klingborgs trädgårdshistoriska inspiration

Arne Klingborg hämtade mycket inspiration ifrån europeiska trädgårdar från olika tidsepoker. Han besökte såväl berömda som mindre kända trädgårdsanläggningar, i vilka han kände av stämningar samt skissade och målade.¹²⁵ Man kan säga att Klingborg genom utformningen av Seminarieträdgården samlade sina historiska favoriter, vilka han antagligen fattat tycke för eftersom de på olika sätt går i samklang med det antroposofiska tänkandet. Då alla partier i Seminarieträdgården bottenar i historiska influenser skulle de kunna betraktas som ”återanvända och oinspirerade” men

så är inte fallet. Klingborg har snarare givit nytt liv och betydelser åt gamla ideal genom sin helhetssyn på hela landskapet som en trädgård och övertygelsen att denna trädgård ska vara en plats för människoliv och glädje.

Som den konstnärssjäl Klingborg var påverkades han även starkt av de impressionistiska målningarnas ljusflödande färgkombinationer. Dess motiv kunde vara den rena naturen, men många impressionister höll sig också med trädgård. Dessa formades noggrant och kärleksfullt just för att uppnå den rätta utmaningen i försöket att översätta alla dess former och färgintryck till duken. Klingborgs impressionistiska inspiration syns tydligast i rabatten kallad ”Monets pallettskrap”, men alla delar av Seminarieträdgården är noga genomtänkta och uppbyggda av ett konstnärligt seende. Förutom impressionisterna var det paradisträdgården, antikens heliga lunder och de brittiska Arts and Crafts-trädgårdarna som främst influerade Klingborg.

3.2.1 Monets Giverny

Claude Monet är nog den impressionist som har gjort störst avtryck, hans trädgård i Giverny är idag ett mycket välbesökt turistmål. Monets trädgård var inte bara anlagd för att avnjutas utan också just för att målas av, den finns återgiven på över 500 av hans målningar.¹²⁶ Man brukar tala om att komponera trädgården likt en duk, men för Monet var det snarare som att utgå ifrån ett stenblock som skulle formas. Volymer som bildade rumslighet var mycket viktiga i Giverny. Samtidigt använde sig Monet av sina konstnärliga kunskaper, till exempel genom att sätta växtmaterial i starka vibrerande färger i förgrunden som med blekare varianter i bakgrunden gav en perspektivkänsla vilket förlängde rabatten. Han planterade dessutom gärna blå blommor under träd så att deras färg skulle förstärkas av trädets blånade skugga.¹²⁷

Derek Fell skriver i *Impressionisternas trädgårdar* att: ”Konstnärerna använde växter på samma sätt som färgen de målade med: de strävade efter färgeffekter som införde nya tonskalor, antingen genom att fördjupa nyanserna medelst kontrastverkan eller genom att blanda dem till en harmonisk enhet”.¹²⁸

¹²⁰ DN 2005-12-06

¹²¹ Samtal med Mats Broqvist 2008-02-19

¹²² Ritter, Christhild – *Annons om ett ledigt hus* 1999

¹²³ Eskilstuna-Kuriren 1999-05-21

¹²⁴ Ritter, Christhild – *Annons om ett ledigt hus* 1999

¹²⁵ Klingborg, Arne - *En trädgårdspark i Södermanland* 1999

¹²⁶ Fell, Derek – *Impressionisternas trädgårdar* 1995

¹²⁷ Russel, Vivian – *Monets trädgård, de fyra årstiderna i Giverny* 1995

¹²⁸ Fell, Derek – *Impressionisternas trädgårdar* 1995, sidan 9

Tekniken påminner till stor del om de samtida Arts and Crafts-trädgårdarna. Stilens föregångskvinna Gertrude Jekyll behärskade mycket väl konsten att harmonisera genom att använda närliggande kulörer från färgcirkeln. De starkaste kontrasterna nådde man däremot med motstående färger, vilket även Goethe konstaterade i arbetet med sin färglära. Monets trädgård är till stor del uppbyggd av ”färgduttar”, att promenera genom den har liknats vid att gå rätt in i en Monetmålning.¹²⁹ Arne Klingborg upplevde det som att ögonen fick nytt liv i mötet med Givernys ljusfyllda färgklanger.¹³⁰

Monet blandade i Giverny ordinära och inhemska blommor med exotiskt importerat växtmaterial. Nära huset hade han ordnade, geometriska blomsterbäddar och i trädgårdens utkant anlade han en naturlig vattenpark med frodig grönska. Vattnet kantas av ett överväxt och böljande lövverksspel, inspirerat av japansk trädgårdskonst. Monet var även likt antroposoferna noga med komposten (fig.13), han jordförbättrade och naturgödslade trots att dessa metoder ännu var relativt okända.¹³¹

3.2.2 Andra impressionister

Monet var inte den ende impressionistiske målaren som med stort engagemang utformade en trädgård att avbilda och skapa i. Pierre-Auguste Renoirs trädgård var mer genomgående naturlig än Monets, och Paul Cézanne anlade en skogsträdgård. Gustave Caillebotte utgick från ett medeltida formspråk med grönsaker odlade i rader och fruktträd i rutor omkring en rund damm.¹³² Även om trädgårdarnas utseende skiljde sig de olika konstnärerna emellan så var målet i måleriet detsamma; att med färg fånga de flyktiga stämningarna och tillfälliga nyanserna. Istället för att stryka färdigblandade färger på duken satte man duttar i rena färger intill varandra (fig.14).¹³³ Med andra ord använde man sig av summativ (optisk) blandning enligt Goethe. Till viss del nyttjades även subtraktiv färgblandning, där man målar över en torkad nyans med en ny för att de tillsammans ska bilda en ny färg. De impressionistiska målarna ”slog upp dörrarna mot det fria och öste ljus över dukar där inget hade skimrat tidigare”.¹³⁴

Fig.13: Komposthögar i Giverny.

¹²⁹ Russel, Vivian – *Monets trädgård, de fyra årtiderna i Giverny* 1995

¹³⁰ Klingborg, Arne – *Trädgård till nöje och nytta* 1990

¹³¹ Russel, Vivian – *Monets trädgård, de fyra årtiderna i Giverny* 1995

¹³² Fell, Derek – *Impressionisternas trädgårdar* 1995

¹³³ Russel, Vivian – *Monets trädgård, de fyra årtiderna i Giverny* 1995

¹³⁴ Russel, Vivian – *Monets trädgård, de fyra årtiderna i Giverny* 1995, sidan 7

Vincent van Gogh hade till sin egen stora sorg aldrig råd med en egen trädgård, han fick istället under sina friskare perioder måla av stadsparker eller mentalsjukhusets trädgård i Arles. Van Gogh ville komma naturen nära, han menade att det snarare är naturens språk än målarens som man måste lyssna till. Han ville få grepp om det levande, och likt Goethe eller Steiner finna roten, eller ursprunget för alla ting.¹³⁵ Ingo F Walther skriver följande om hur van Gogh i sitt konstnärskap förhöll sig till naturen:

*Ur mötet med de tillvarons urmakter van Gogh fann i naturen uppstod den naturmystik han utvecklar i sitt måleri. Därmed avses den fullständiga hängivelse med vilken han utlämnar sig åt naturen, identifierar sig med den.*¹³⁶

På samma sätt vill antroposoferna närma sig naturen, att måla av naturen är ett steg på vägen i att kunna identifiera sig med den. Konstnärligheten handlar mer om metoden än resultatet, hur väl den färdiga tavlan än avspeglar ljuset och stämningen. Rudolf Steiner

förklarar att naturen alltid är överlägsen den rena avbildningen eftersom den har verkligheten på sin sida, medan konsten däremot bara har illusionen.¹³⁷

3.2.3 Paradisträdgården

Ordet paradisi kommer från de gamla iranska orden "pairi" som betyder omslutet, och "daeza" som betyder mur.¹³⁸ Paradisträdgårdarna som främst härstammar ifrån Persien var mycket riktigt omgärdade av murar som tydligt avgränsade den av människan gestaltade platsen. De utgjorde blommande oaser med springbrunn samt fruktbärande träd och buskar som tydligt kontrasterade mot den omgivande öknen. Trädgården var en plats för fest,¹³⁹ präglad av sinnlig uppsluppenhet och livsbejakande. Via medeltidens korståg överfördes den paradisiska trädgårdens formspråk till Europas klosterträdgårdar, där bevattningskanalernas korsmönster fick en kristen innerbörd.¹⁴⁰

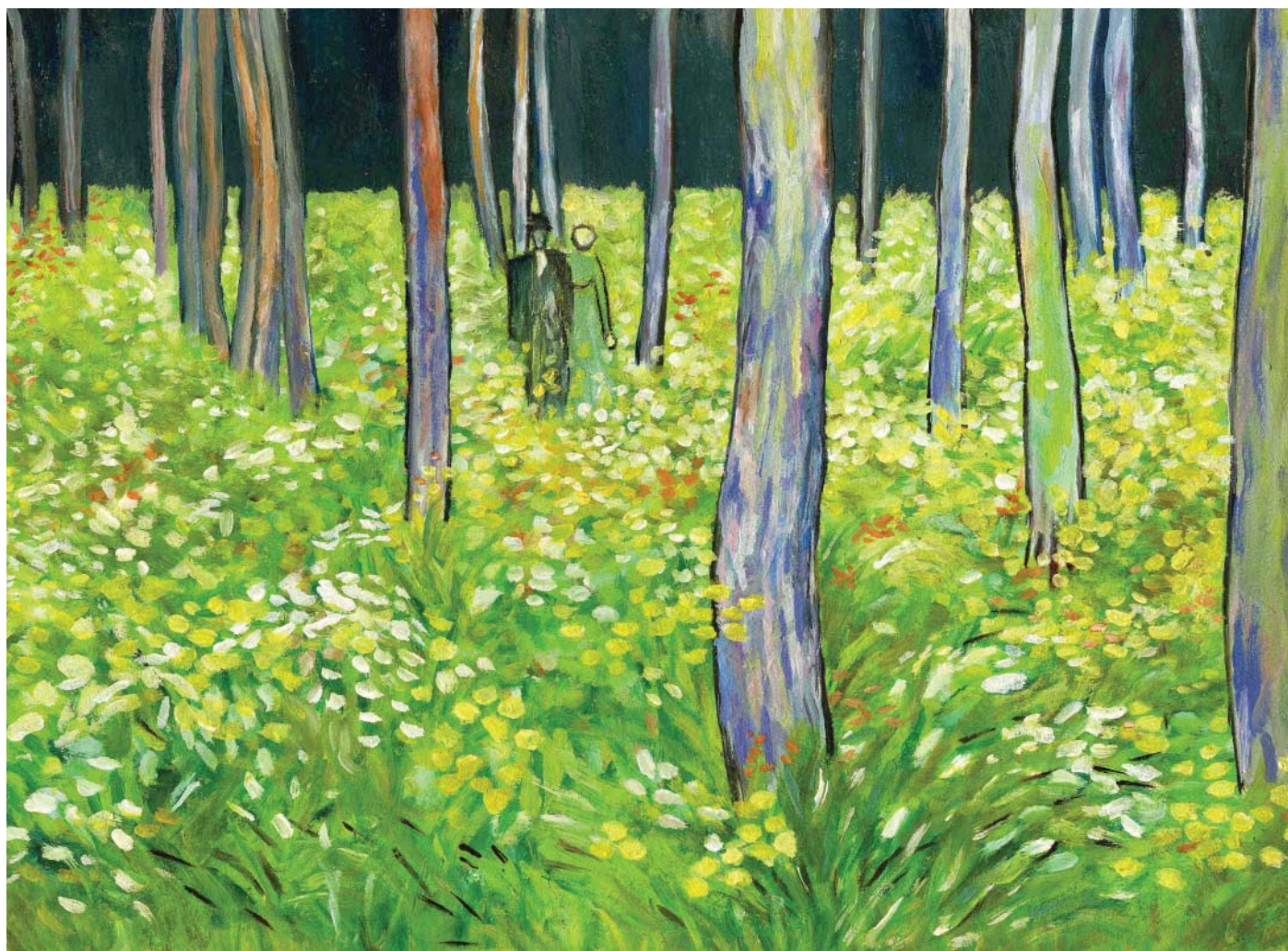

Fig.14: Impressionisterna prioriterade ljus och rörelse framför perspektivisk korrekthet. Fritt efter van Goghs "Undervegetation".

¹³⁵ Walther, Ingo F – *Van Gogh* 2001

¹³⁶ Walther, Ingo F – *Van Gogh* 2001, sidan 68

¹³⁷ Biesantz, Hagen och Klingborg, Arne – *Goetheanum, Rudolf Steiners arkitektimpuls* 1980

¹³⁸ Dunér, Sten och Dunér, Katarina – *Den gyllene trädgården* 2001

¹³⁹ Klingborg, Arne – *Trädgård till nöje och nytta* 1990

¹⁴⁰ Dunér, Sten och Dunér, Katarina – *Den gyllene trädgården* 2001

Det är främst paradisträdgårdens uppsluppna stämning och människoliv som Arne Klingborg eftersträvade. Tanken på att skärma av trädgården med murar gick däremot helt emot hans grundvisioner att alla skulle vara välkomna, och att hela landskapet skulle integreras med trädgården.¹⁴¹

3.2.4 Antikens heliga lunder

Under antiken var tron på nymfer och naturväsen utbredd. På platser där man kände av andarnas närvaro förstärkte man denna stämning genom i sig anspråkslösa skulpturer eller tempel.¹⁴² Dessa heliga lunder skildras ofta som rika på träd med tillgång till skugga och någon typ av vattenkälla. Det omgivande landskapet var i sig självt lika viktigt som den uppförda helgedomen.¹⁴³ Under den romerska kejsartiden blir anläggningarna allt mer palatslika, vari de ursprungligen så meningsbärande statyerna snarare har reducerats till utsmyckning.¹⁴⁴

Den antika folktron på andar som befolkar naturen och uttrycker dess livskraft blev genom Rudolf Steiners övertygelse även en viktig beståndsdel i antroposofin.¹⁴⁵ I de svenska antroposofiska trädgårdarna har man dock inte rest några tempel, här gäller fortfarande tanken att platsens direkta känsla är det grundläggande. Mer om detta under rubriken ”Naturväsen” längre fram i uppsatsen.

3.2.5 Arts and Crafts

Arts and Crafts-rörelsen uppstod i England under slutet av 1800-talet som en protest mot industrisamhällets massproducerande och förorenande av livsmiljön. Man ville nu uppmuntra till bruk av traditionella hantverk och material samt skapa ett bättre och mänskligare samhälle.¹⁴⁶ I detta var den privata lilla trädgårdens uppgift att erbjuda en behaglig plats fylld av spännande kontraster genom färg, form och doft för upplevelsens skull. Även om kontakten mot landskapet var viktig skulle trädgården vara en avgränsad rumslighet, utformad noga som ett konstverk i lokala material och växter.¹⁴⁷

En förgrundsfigur inom stilen var konstnären Gertrude Jekyll. Då hennes svaga syn stoppade henne från att skapa på dukar övergick hon istället till att ”måla” sin trädgård genom att plantera blommor i harmonierande färgtoner som speglade olika sinnesstämmingar. Jekyll använde sig även av strukturgivande bladverk, trädgården bearbetades medvetet som ett tredimensionellt medium.¹⁴⁸ Medan Jekyll svarade för växtkompositionerna formgav hennes medarbetare Edward Lutyens det som Arne Klingborg kallar för ”lilla arkitekturen”, det vill säga de bänkar, murar, pergolor med mera som placeras i trädgården. Det var inom Arts and Crafts viktigt att dessa element passade in och bildade en helhet i och med trädgården,¹⁴⁹ vilket Klingborg även har överfört till de antroposofiska trädgårdarna i Sverige. Utöver den rekreativa och estetiska upplevelsen användes trädgården även till att odla örter och grönsaker för självförsörjning, vilket var en del i strävan att återuppliva gamla ideal.¹⁵⁰

Att blanda nyttoväxter med estetiskt tilltalande blommor har genom de antroposofiska trädgårdarna även introducerats i en större skala än den privata lilla täppan. Allra tydligast syns influenserna ifrån Gertrude Jekylls Arts and Crafts i den Vita trädgården samt i den terrasserade Blå trädgården (fig.15) som båda återfinns i Seminarieträdgården. Grundtanken med självförsörjning, sinnesfröjd och lokala material återspeglas dock i hela trädgården och inte bara här.¹⁵¹

3.3 Naturväsen

Som jag tidigare har nämnt hade tron på naturandar stor betydelse för antikens landskap. Även under romantiken, det vill säga från sena 1700-talet till mitten av 1800-talet, rådde i Europa en poetisk idé om den besjälade naturen. Detta tog sig bland annat uttryck i naturromantiska tavlor där stenar fick anletsdrag och dimman målades i form av svepande gudinnor.¹⁵²

Rudolf Steiner var övertygad om elementarandarnas existens och betonar vikten av att göra sig väl förtrogen med naturens väsen för att helt kunna förstå vad som äger rum i den växande världen.¹⁵³

¹⁴¹ Samtal med Hanna Saugbjerg 2008-02-20

¹⁴² Klingborg, Arne – *Trädgård till nöje och nytta* 1990

¹⁴³ Blennow, Anna-Maria – *Europas trädgårdar, från antiken till nutiden* 1995

¹⁴⁴ Klingborg, Arne – *Trädgård till nöje och nytta* 1990

¹⁴⁵ Dunér, Sten och Dunér, Katarina – *Den gyllene trädgården* 2001

¹⁴⁶ Dunér, Sten och Dunér, Katarina – *Den gyllene trädgården* 2001

¹⁴⁷ Blennow, Anna-Maria – *Europas trädgårdar, från antiken till nutiden* 1995

¹⁴⁸ Klingborg, Arne – *Trädgård till nöje och nytta* 1990

¹⁴⁹ Härde, Ulla – *25 engelska trädgårdar* 2003

¹⁵⁰ Dunér, Sten och Dunér, Katarina – *Den gyllene trädgården* 2001

¹⁵¹ Samtal med Hanna Saugbjerg 2008-02-20

¹⁵² Dunér, Sten och Dunér, Katarina – *Den gyllene trädgården* 2001

¹⁵³ Steiner, Rudolf – *Antroposofi i teori och praktik* 1963

Fig.15: Den Blå trädgården i Seminarieträdgården har inspirerats av Arts and Crafts.

Han framställde en hierarkisk modell i sju plan, där de tre första nivåerna omfattade naturandar och de fyra översta var reserverade för änglar. Den första nivån innefattar naturandar vilka tjänar som byggmästare i naturens fasta, gasformiga och flytande områden, exempelvis en träande. På Steiners nästa nivå finns omloppstidens andar, som ordnar och dirigerar den rytmiska följd och upprepning som sker i naturens värld. Dessa tar hand om alla utvecklingsprocesser i ett område, till skillnad från första nivåns träande som enbart ser efter sitt eget träd. På den tredje nivån befinner sig de väsen som har till uppgift att ingjuta själva tillvarons mening i naturens värld.¹⁵⁴

Steiner höll i Helsingfors 1923 ett föredrag om andarnas påverkan i växtens utvecklingsprocess. Han förkunnade att det är gnomerna i jorden som skjuter upp växten, ingen rot skulle kunna bli till utan dem.

Vattenandar kallade undiner fuktar sedan växterna. Steiner beskrev dem som världskemister som binder och löser luftens ämnen så att växten kan ta upp dem genom bladen. Luftens sylfer förmedlar ljus och luft till blomområdet medan salamandrarna för in värmen från luften.¹⁵⁵ Salamandrarna kallas även för eldandar och är verksamma i allt som har med blomning, frukt och fröbildning att göra.¹⁵⁶ Antroposofins naturväsen kan överföras direkt till de fyra antika elementen; gnomer i jord, undiner i vatten, sylfer i luft och salamandrar i eld.

3.3.1 Att gestalta utifrån naturväsen

Hanna Saugbjerg undervisar i trädgårdsodling, målning och Goethes färglära på den biodynamiska kursgården Skillebyholm. Hon berättar att om man vill gestalta

154 Pogacnik, Marko – *Naturandar och elementarväsen* 1999

155 Klingborg, Arne – *Trädgård till nöje och nytta* 1990

156 Steiner, Rudolf – *Antroposofi i teori och praktik* 1963

Fig.16: Naturande i trä vid Skillebyholms kursgård.

utifrån naturväsen är det viktigaste att känna av platsen, på samma sätt som man gjorde i antikens heliga lunder.¹⁵⁷ Genius loci är ett begrepp som numer ofta används inom landskapsarkitektur. Orden är latinska där ”genius” betyder skyddsande, och ”locus” plats eller rum. Så när man idag pratar om att känna in platsens själ bygger detta på den antika uppfattningen av skyddsandar i naturen.¹⁵⁸ Även vi nordbor har i forntid ägnat områden åt högre makter genom att resa stenstoder baserat på gudomlig förnimmelse.¹⁵⁹

Om man känner att en plats speciellt lämpar sig för någon typ av elementarväsen kan man sedan i sin utformning syfta efter att förstärka känslan, likt grekerna gjorde med sina antika tempel. Hanna Saugbjerg nämner att stora blad för tanken till vatten och därmed undiner. Örtagårdens små torra blad minner snarare om värme och luft, vilket lämpar sig

bra för sylfer.¹⁶⁰ Att likt grekerna resa statyer som ska förstärka känslan förekommer också emellanåt i antroposofiska anläggningar.¹⁶¹ Vanligtvis är dessa mer eller mindre abstrakta, men vid Skillebyholm har en granne snickrat upp denna naturande som kikar fram bakom trädet (fig.16).

I och med att Steiner såg livsandar i naturen som en förutsättning för allt liv fick landskapsvård en framskjuten placering i hans tankar om att omhändase dessa krafter. Ser man sin trädgård som besjälad får arbetet i den en högtidlig innebörd, trädgården blir ett väsen som man kan umgås och samtala med. Även om det idag är långt ifrån alla antroposofier som tror på den här typen av naturandar så har ändå Steiners vurmande för dem bidragit till att antroposofin har en ödmjuk och igenkännande attityd till naturen.¹⁶²

157 Samtal med Hanna Saugbjerg 2008-02-20

158 Dunér, Sten och Dunér, Katarina – *Den gyllene trädgården* 2001

159 Klingborg, Arne – *Trädgård till nöje och nytta* 1990

160 Samtal med Hanna Saugbjerg 2008-02-20

161 Klingborg, Arne – *En trädgårdspark i Södermanland* 1999

162 Dunér, Sten och Dunér, Katarina – *Den gyllene trädgården* 2001

4 Antroposofiska trädgårdar i Sverige

Antroposofernas verksamhet och utbildning i Järna har haft stor betydelse för utvecklingen av den moderna svenska trädgårdskonsten. Som synbara exempel kan nämnas trädgårdarna på Rosendal i Stockholm, Läckö slott i Västergötland och Gunnebo slott utanför Göteborg. I dessa trädgårdar har man försökt skapa ett stycke natur med djupare innehåll fjärran dagens vanliga trädgårdsstereotyper.¹⁶³

4.1 Seminarieträdgården

Arne Klingborg med flera ville 1964 starta en antroposofisk utbildning för trädgårdsmästare, konstnärer och Waldorflärare. Efter en tids sökande lyckades man förvärva konstnären Bruno Liljefors gamla trädgård vid Järnafjärden i Södermanland. Liljefors hade föredragit den vilda naturen medan den senare ägaren, mjölkgrosshandlare Nils Erik Nilsson, hade anlagt en parkträdgård som nu var övervuxen.¹⁶⁴ I närområdet fanns såväl orörd natur och strandkant som odlingar. Dessutom var det inte långt till Järna, där antroposofiska verksamheter som hade etablerat sig de senaste trettio åren kunde visa upp möjliga framtida arbetsplatser för eleverna.¹⁶⁵

Arne Klingborg med familj flyttade in i Liljefors' gamla villa och Rudolf Steinerseminariet grundades. Skolans namn var en viktig markering, man ville vara tydlig och öppen i att det rörde sig om antroposofisk verksamhet. Klingborg var inte alltigenom förtjust i Bruno Liljefors' gamla granhäck som inringade området, han var rädd för att antroposoferna i folkmun skulle bli "tokstollarna som gömmer sig bakom granhäcken". Man bestämde sig ändå för att inte ta ner detta bastanta minnesmärke som så tydligt representerar platsens historia. Så småningom expanderade utbildningen, nya verksamheter tillkom och Seminarieträdgården breder idag ut sig långt utanför den gamla granhäcken.¹⁶⁶

4.1.1 Att ordna naturen, skapa trädgård

Arne Klingborgs ingångspunkt i trädgårdsgestaltning var att låta det som redan finns bättre komma till sin rätt, att arbeta utefter den aktuella platsens förutsättningar. Frans Carlgren skriver att "En av de

vägledande idéerna i seminariets landskapsvård har varit att försöka skona och till och med framhäva själva grundkaraktären i naturmiljön även om relativt kraftiga ingrepp blir nödvändiga".¹⁶⁷ Till exempel har man vid reningsdammarna i Seminarieträdgården planterat en mängd olika salix-arter i form av såväl buskar som träd (fig.17) för att framhäva det specifika i strandmiljön.¹⁶⁸ Samtidigt hjälper träden också till med reningen genom att ta upp kväve och fosfor som bildats i avloppsslammet.¹⁶⁹ Ett annat exempel återfinns i slutningen ner från Bruno Liljefors villa. Om våren släpper man här ut vatten som bildar en porlande bäck ibland sippor och scillor. På så sätt förstärker man en miljö vars förutsättningar redan fanns på platsen.¹⁷⁰

Klingborg syftade även till att ordna naturen genom att finna och lyfta fram de lagbundna ordningar som redan existerar. Ett exempel på en sådan lagbundenhet är enligt Klingborg familjens Rosaceas femtalighet som visar sig i såväl nyponrosens fem blad som hos äpplets femstjärniga fröhus. Genom att förtydliga och utveckla sådana samspel menade Klingborg att man bättre kunde ta vara på naturens möjligheter. Han hade absolut inget emot den vilda naturen, men ansåg att det krävs mänskligt omvårdande för att bevara mångfalden.¹⁷¹ Speciellt förtjust var han i växlingarna mellan det vilda och det odlade,¹⁷² ett förhållande som tydligt syns i Simons örtagård. Örtagården utgör den mest ordnade och kultiverade delen av Seminarieträdgården och ligger i stark kontrast till den gränsande otämjda naturen. Klingborg menade att urberget med sin vilda flora ger ett än mer monumentalt intryck sedd från den skyddade örtagården¹⁷³ samtidigt som extremernas samspel lyfter fram skapandet.¹⁷⁴

Simons örtagård är döpt efter Simon Irvine, sedermera trädgårdsmästare i Läckö slottsträdgård.¹⁷⁵ Klingborg träffade första gången Irvine i England 1987 där han var ansvarig för en gammal slottsanläggning med tillhörande djur. Året efter kom Irvine till Seminarieträdgården och hjälpte till med anläggandet av örtagården, som är en miniatyr av en del av denna

¹⁶⁷ Carlgren, Frans – *Den antroposofiska rörelsen* 1985, sidan 19

¹⁶⁸ Carlgren, Frans – *Den antroposofiska rörelsen* 1985

¹⁶⁹ www.bioenergiportalen.se/?p=1597 2008-04-27

¹⁷⁰ Samtal med Mats Broqvist 2008-02-19

¹⁷¹ Klingborg, Arne – *Trädgård till nöje och nytta* 1990

¹⁷² Reberg, Arne – *Mitt möte med de gäfulla antroposoferna* 1994

¹⁷³ Klingborg, Arne – *En trädgårdspark i Södermanland* 1999

¹⁷⁴ Samtal med Mats Broqvist 2008-02-19

¹⁷⁵ Klingborg, Arne – *En trädgårdspark i Södermanland* 1999

¹⁶³ Dunér, Sten och Dunér, Katarina – *Den gyllene trädgården* 2001, sidan 31

¹⁶⁴ Klingborg, Arne – *En trädgårdspark i Södermanland* 1999

¹⁶⁵ Ritter, Christild – *Annons om ett ledigt hus* 1999

¹⁶⁶ Ritter, Christild – *Annons om ett ledigt hus* 1999

Fig.17: *Salix, björk och vass i Seminarieträdgårdens vattenpark*

engelska slottspark.¹⁷⁶ Örtagården består av nio regelbundna rutor som minner om ett medeltida formspråk. Ramarna är engelskt rödmålade och sammanfogade med tjärade rep (fig.18). Man använder krossad marmor ifrån trakten för att ge en kalkgrund och ett värmesamlende underlag. På grund av att de flesta örter föredrar ett varmt och torrt Medelhavsklimat har här större jordberedande ingrepp behövts än i övriga trädgården. Marken är nog

dränerad och gruset i gångarna är omsorgsfullt utvalt för att optimalt kunna återkasta solljuset och förmedla värme till marmorn.¹⁷⁷

Klingborg ser på trädgården som ett konstverk i ständig förändring och har även inspirerats av Goethes färglära och impressionistiska konstverk i utformningen av Rudolf Steinerseminariets trädgård.¹⁷⁸ Som jag redan har nämnt kom hans trädgårdshistoriska influenser främst ifrån Persiens gamla paradisträdgårdar, antikens heliga lunder och de brittiska Arts and Crafts-trädgårdarna.¹⁷⁹ I Seminarieträdgården lyser det sörmländska landskapet tydligt igenom, och formspråket är genomgående antroposofiskt med organiskt inspirerade strukturer.¹⁸⁰

Genius loci, att känna in platsens själ, är grundläggande i Klingborgs gestaltning. Då han likt Steiner även var övertygad om att det i naturen finns någon typ av nymfer att ta hänsyn till blir det än viktigare att visa ödmjukhet inför den aktuella platsen. Klingborg uttrycker det själv som ”Att ordna en trädgård är en målerisk, poetisk, musikalisk verksamhet och det gäller att förnimma och känna till de olika elementens inneboende vilja.”¹⁸¹

¹⁷⁷ Klingborg, Arne - *En trädgårdspark i Södermanland* 1999

¹⁷⁸ Klingborg, Arne - *En trädgårdspark i Södermanland* 1999

¹⁷⁹ Samtal med Hanna Sugbjerg 2008-02-20

¹⁸⁰ Samtal med Mats Broqvist 2008-02-19

¹⁸¹ Klingborg, Arne - *Trädgård till nöje och nytta* 1990, sidan 72

Fig.18: *Detalj i Simons örtagård*

¹⁷⁶ Mejlkontakt med Simon Irvine 2008-04-10

4.1.2 Människoliv i trädgården

Arne Klingborg ville överföra den koncentrerade kärlek och önskan att ombesörja som människan känner för sin lilla koloniträdgård till att innefatta hela landskapet. Han suktade efter att ta in hela landskapet som sin trädgård genom de olika verksamheter och människomöten som äger rum däri. I antroposofernas seminarieträdgård i Ytterjärna bildar många i sig varierande bitar en mångfacetterad helhet.¹⁸² Trädgården är en melering av natur och kultur där människans möte med det ursprungliga har gett upphov till ett flertal biotoper. Här finns bland annat ett antroposofiskt sjukhus och grundskolor med nära kontakt mot det kvarvarande vilda likväl som odlingar och djurbeten.¹⁸³ Detta leder enligt trädgårdsmästaren Mats Broqvist till en utvidgning av trädgårdsrummet.

Fig.19: De antroposofiska husen i Seminarieträdgården ligger i direkt anslutning till den sörmländska naturen

Trädgården tar främst plats i gränssnittet där kultur och natur möts, och sträcker sig således vidare ifrån förstutrappen till att även omfatta skogsbrynet. Flera av husen har inte ens någon trädgård i traditionell mening, istället ligger de utan någon mellanhand i direkt anslutning till det omgivande landskapet (fig.19). Man kan säga att antroposofin strävar efter landskap med biologisk mångfald och mänsklig integrering.¹⁸⁴ Det som tydligt skiljer ut Seminarieträdgården ifrån dess efterföljare är att den verkligen är en levnadsmiljö med bosatta människor och inte en park som enbart är öppen vissa tider på dygnet.¹⁸⁵ I en tidningsintervju som gjordes 1999 i samband med lanseringen av Arne Klingborgs bok om antroposofernas trädgård i Ytterjärna slår han fast att ”En trädgård utan människor är ingen bra trädgård”.¹⁸⁶

Med Seminarieträdgården ville Arne Klingborg uppnå en plats där människor kan mötas och uppleva naturen och dess olika särpräglade stämningar, vilka har förstärkts med människans hand. Ett exempel på en sådan mänsklig förädling är lövängen, som Klingborg betraktade som Nordens bidrag till trädgårdshistorien.¹⁸⁷ Löväng kallas en gräsyta med många blommor, lövträd och buskar. Genom regelbunden skötsel kan lövskogen förvandlas till äng.¹⁸⁸ Klingborg ville att trädgården skulle vara för alla, här skulle man leva, mötas och hålla fester.¹⁸⁹ Han talar om historiens lövängar som sådana platser, de var till för både nytta och nöja. Här fanns gräs, bär och blad som utfodrade djuren och glada människor som dansade i grönskan. Ängen var således en social angelägenhet för hela byn.¹⁹⁰ Då trädens förmultnade blad dessutom tillför näring till ängen blir den i sig ett ekosystem som antroposofin vurmar för. Idag har även politiker börjat uppmärksamma lövängen som ett kulturarv och det finns EU-bidrag att söka för rekonstruering av lövängar.¹⁹¹

¹⁸⁴ Samtal med Mats Broqvist 2008-02-19

¹⁸⁵ Samtal med Mats Broqvist 2008-02-19

¹⁸⁶ Eskilstuna-Kuriren 1999-05-21

¹⁸⁷ Eskilstuna-Kuriren 1999-05-21

¹⁸⁸ Dunér, Sten och Dunér, Katarina – *Den gyllene trädgården* 2001

¹⁸⁹ Samtal med Hanna Saugbjerg 2008-02-20

¹⁹⁰ Eskilstuna-Kuriren 1999-05-21, Klingborg, Arne – *Trädgård till nöje och nytta* 1990

¹⁹¹ Dunér, Sten och Dunér, Katarina – *Den gyllene trädgården* 2001

¹⁸² Klingborg, Arne – *Trädgård till nöje och nytta* 1990

¹⁸³ Telefonsamtal med Mats Broqvist 2008-02-18

4.2 Rosendals trädgård

Trädgårdsmästaren och sedermera författaren Lars Krantz var en av de drivande bakom etableringen av Rosendals trädgård på Djurgården i Stockholm år 1984. Krantz kom i kontakt med Arne Klingborg och antroposofin då han läste en biodynamisk utbildning på kursgården Skillebyholm i Ytterjärna.¹⁹² För Krantz står trädgården för växande, skönhet, design och god hälsa. Han ville med Rosendals trädgård föra in landet i staden.¹⁹³

Rosendals trädgård är en öppen trädgård där huvudsyftet med verksamheten är att åskådliggöra och demonstrera kulturåtgärder i trädgård och park. Man odlar biodynamiskt blommor, fruktträd och grönsaker och bedriver även försäljning av grödorna och andra trädgårdstillbehör. Dessutom hålls här föreläsningar och ett kafé serverar ekologiska luncher och bakverk vars ingredienser kommer utav odlandet på platsen. Trädgården ägs av en stiftelse och drivs utan vinstsyfte, avkastningen från försäljningen finansierar trädgårdens skötsel och andra utgifter.¹⁹⁴

Liksom hos Seminarieträdgården står möten mellan människor i centrum. I Rosendal ska alla som vill kunna komma nära odlandet och få lära sig mer.

Som Rosendals nuvarande försteträdgårdsmästare Antoine Berthelin uttrycker det hör det även till trädgårdsmästarnas arbetsuppgifter att stanna skottkärran och svara på frågor ifrån nyfikna besökare.

Då Sveriges första trädgårdsskola bildades här 1862 av Svenska trädgårdsföreningen¹⁹⁵ finns det i Rosendals trädgård ännu en del gamla och relativt sällsynta kultivarer. Man bevarar dock inget enbart av nostalgiska skäl utan sparar bara sådant som faktiskt används. Idag odlas huvudsakligen inhemskt växtmaterial för att besökare utan växthus och avancerade kunskaper enkelt ska kunna överföra dessa till sina privata trädgårdar.¹⁹⁶

Man har också ett litet trädgårdsrum kallat ”Täppan” (fig.20) som har utformats för att inspirera besökarna till att själva påta i trädgården. Titeln kommer ifrån ett kapitel i Arne Klingborgs *Trädgård till nöje och nytta*, där han talar om att överföra kärleken man känner för sin privata lilla täppa till att omfatta hela landskapet. För många stockholmare är dock Rosendal det närmaste man kommer en egen trädgård, många stamgäster återkommer därför vecka efter vecka. Det vanligaste är att man slår sig ner vid ett bord eller direkt på gräsmattan under de upp emot 140 år gamla äppelträden med en picknickkorg (fig.21).¹⁹⁷

Fig.20: ”Täppan” i Rosendals trädgård är tänkt att inspirera besökarna.

¹⁹² Krantz, Lars, Lundberg, Gunilla m.fl. – *Inspirerad av antroposofi* 2004

¹⁹³ DN 2006-05-31

¹⁹⁴ www.rosendalstradgard.se/section.php?id=0000000006 2008-04-28

¹⁹⁵ www.rosendalstradgard.se/section.php?id=0000000029 2008-04-28

¹⁹⁶ Samtal med Antoine Berthelin 2008-03-20

¹⁹⁷ Samtal med Antoine Berthelin 2008-03-20

4.2.1 Att ta med sig själv i trädgården

Rosendals trädgård är resultatet av idealträdgården som Arne Klingborg försöker nå i *Trädgård till nöje och nytta* från 1988 (tyska utgåvan, den svenska kom 1990), och bygger således till stor del på Klingborgs visioner om skönhet och gemenskap.¹⁹⁸ Antoine Berthelin översatte Klingborgs bok till franska och fastnade för hans visioner om framtidens trädgård, boken är den direkta orsaken till varför han sökte sig till Rosendal. Även om Klingborg och andra har inspirerat och själva skapat många vackra miljöer i Rosendal arbetar man här kontinuerligt med att vidareutveckla trädgården. Antoine Berthelin tror inte på att direkt kopiera förebildernas stil, utan understryker att antroposofin framhåller vikten av att vara sig själv.¹⁹⁹

Även Berthelins föregångare Lars Krantz menar att man bör lämna ett spår av sig själv då man formar sin trädgård. Följande citat är ifrån hans bok ”Rosendals trädgård” ifrån 1996:

Att med de rätta växterna spegla och därmed stegra platsens stämning ger betraktaren möjlighet att förnimma det skapande livet just på den platsen. Spännande börjar det bli först när jag inte bara ser växten utan anar det som skapat fram den.

En vision eller idé, som kanske till och med är lite udda, sätts ut i trädgården, för nog vill man åtminstone på något sätt med sin person präglade sin omgivning. Det finns alldeles för lite av de individuella inslagen när man ser sig om i landets privatträdgårdar. Mycket mer måste få prövas och vågas för att den folkkonst vi kallar påtande i trädgården inte ska förfalla till ett givet mönster dikterat av plantskolekatalogernas vackra men tråkiga bilder²⁰⁰

Ett av de lite mer personliga inslagen i Rosendals trädgård är den meditativa labyrinten. Det är en klassisk labyrint med bara en väg, tanken är att man ska gå in i sig själv medan man tränger in till labyrintens hjärta. Sedan vänder man tillbaks igen för att möta världen utanför, en rundtur som tar ca tjugo minuter.²⁰¹ Alltså handlar det om att utveckla sig själv, vilket är direkt grundläggande inom antroposofin men även frekvent förekommande utanför antroposofiska kretsar. Så är det genomgående med Rosendal, alla olika beståndsdelar av trädgården stämmer väl med antroposofin men är ändå inte solklart antroposofiska. I 1500-talets italienska renässansträdgårdar skulle man få en belöning då man nått in till labyrintens mitt. Det viktiga var att labyrinten skulle vara antingen en frestelse eller en utmaning,²⁰² vilket Rosendals meditativa labyrint är.

Fig.21: Människor samlas under äppelträdens kronor i Rosendals trädgård.

198 Klingborg, Arne – *Trädgård till nöje och nytta* 1990

199 Samtal med Antoine Berthelin 2008-04-28

200 Krantz, Lars och Ericson, Nina – *Rosendals trädgård* 1996, sidan 62

201 Samtal med Antoine Berthelin 2008-03-20

202 Hobhouse, Penelope – *Trädgårdskonstens historia 3000 år* 2004

4.2.2 Vad som gör Rosendal unikt

Enligt Antoine Berthelin är det främst tre faktorer som får trädgårdsintresserade ifrån hela världen att söka sig till Rosendal. För det första finns här inga stängsel som låser ute människor. Visserligen kan ibland mindre staket sättas upp för att skydda känsliga planteringar från rådjur, men så sker endast temporärt och i nödfall. Parkens öppettider markerar när det finns personal i den, men det är fritt fram att röra sig på området vilken tid som helst på dygnet och under alla årstider. Man gömmer inte heller undan arbetet utan besökaren kan på nära håll se och förstå hur platsen kultiveras. Istället för att skärma av sig med hörselskydd är trädgårdsmästarna på Rosendal ständigt redo att under arbetet interagera med människorna och dela med sig av sina kunskaper. Den tredje anledningen är enligt Berthelin det unika upplägget: att förena odling med estetik. Här blandar man grönsaksland med dekorativa perennrabatter och en sommaräng där gästerna själva kan plocka sina favoritblommor (fig.22).²⁰³ Lars Krantz poängterar i boken om Rosendal att blomsterplockandet inte på något sätt har med brist på respekt för det levande att göra, utan menar istället att blommorna tillfogas ytterligare mening genom proceduren.

*Allt tal om att det skulle vara synd att plocka dem ser jag som ett hinder för en nära relation. Blommorna vill och ska bli plockade och arrangerade och inte alls bara finnas till för att tittas på.*²⁰⁴

4.3 Läckö slott

På en klippa vid Vänern tronar Läckö slott, vars äldsta delar är ifrån 1200-talet.²⁰⁵ Till följd av det moderna jordbruket kunde man i slutet av 1980-talet konstatera att en storskalig omgestaltning hade skett i landskapet runt slottet. Bland annat hade många mindre odlingsytor slagits samman till omfattande åkrar, och stora delar av Stallviken var igenvuxen med vass till följd av övergödning. Kommunens uttalade mål blev att återställa vattenytor och naturmark i närheten av slottet, och att bevara och vårda kulturlandskapet.²⁰⁶ Som ett led i att uppnå detta övergick man till att odla ekologiskt.²⁰⁷ Trädgårdsmästaren Simon Irvine ligger bakom den nya utformningen av slottsträdgården i Läckö. Han berättar att Rudolf Steiners biodynamiska preparat inte används i Läckös odlingar. Irvines inställning och uppskattning för det levande påminner ändå starkt om de antroposofiska värderingarna. Han ser sitt arbete som naturvård och menar att livet i den

Fig.22: I Rosendals trädgård kan gästerna komponera sin egen sommarbukett, man får låna sax och korg och betalar per kilo.

²⁰³ Samtal med Antoine Berthelin 2008-03-20

²⁰⁴ Krantz, Lars och Ericson, Nina – *Rosendals trädgård* 1996, sidan 90

²⁰⁵ Burman, Eva och Eriksson, Henry - *Besök i svenska trädgårdar* 1995

²⁰⁶ Jonsson, Leif m.fl. – *Läckö: Landskapet, borgen, slottet* 1999

²⁰⁷ Burman, Eva och Eriksson, Henry - *Besök i svenska trädgårdar* 1995

mörka jorden visar lika mycket av naturens under som regnskogarna i Amazonas.²⁰⁸ Irvine beskriver i *Om trädgårdar* från 1998 omgivningarna till Läckö slott på följande vis:

*Vägen till Läckö är kantad av grönskande sädesfält, blågröna som frodigt växande gräsmattor före första klippningen. En tid på våren ser landskapet ut som en enda stor park.*²⁰⁹

Detta skulle antagligen ha tilltalat Arne Klingborg som ville föra in hela landskapet i trädgården.

I den mindre skalan försöker man på Läckö inte återställa det tidigare utseendet exakt, utan istället arbeta efter att nå samma upplevelse och stämning genom aktuella skönhetsideal.²¹⁰ Den lilla slottsträdgården renoverades inför utställningen ”Människans lustgårdar” 1990. Man valde då att plantera grönsaker blandat med prydnadsblommor (fig.23). En annan estetisk markering är frånvaron av namnskyltar vid växterna, man anser att sådana skulle störa det sköna synintrycket.²¹¹ Simone Irvine beskriver namnskyltar som ”den botaniska trädgårdens gissel – små gravvårdar i vit plast”.²¹² Istället uppmuntras besökarna till att fråga den närvarande trädgårdsmästaren.

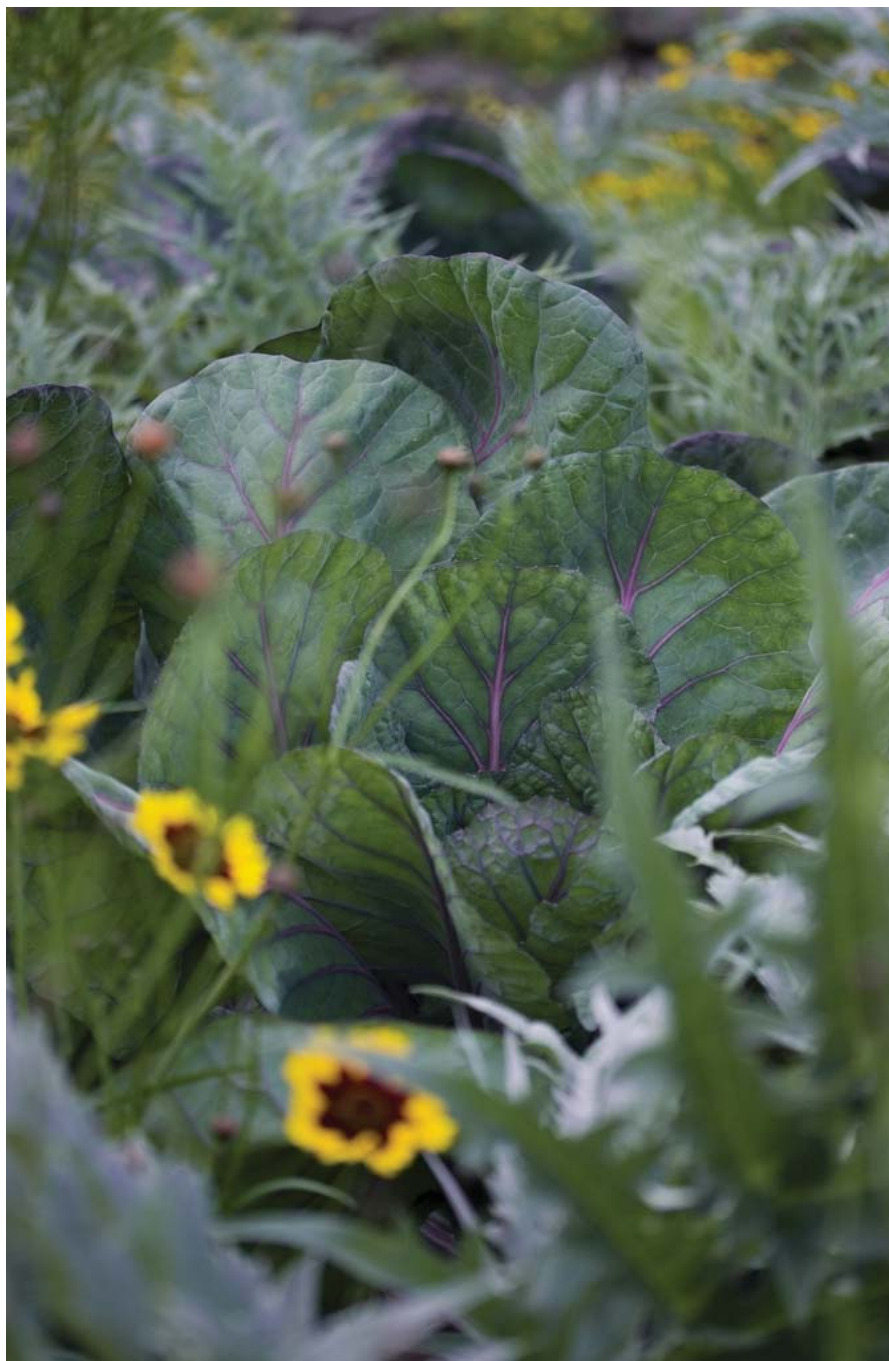

Fig.23: Brysselkål blandas med blommor i Läckö slotts köksträdgård.

Irvine berättar att Arne Klingborg förändrade hans egen syn på sin yrkesroll genom sin övertygelse att trädgårdsmästaren ska fungera som en informatör och tolk mellan det odlade och besökarna. Klingborg menade att trädgårdsmästaren har en viktig pedagogisk uppgift i en värld där människor tappat kontakten med livets förutsättningar. Resonemanget känner vi igen från Rosendals trädgård, likaså variationen av grönsaker och blommor. Simon Irvine poängterar dock att det estetiska odlandet av nyttoväxter inte är något nytt och specifikt antroposofiskt i Sverige,

även fysiokraterna vurmade för prydnadsrabatter fyllda med grönsaker.²¹³ Fysiokrater kallas de franska nationalekonomer som under senare halvan av 1700-talet förkunnade att jordbruket utgjorde det enda produktiva yrkesområdet. I Sverige påverkades bland annat Gustav III (1746-1792) av dessa tankar.²¹⁴ Snittblommor blandat med läkeväxter har även varit vanliga i köksträdgårdar på gods i England och andra delar av Europa. Liknande kombinationer har dessutom länge förekommit på kolonilotter, som var en av Arne Klingborgs stora inspirationskällor.²¹⁵

208 Mejlkontakt med Simon Irvine 2008-04-10

209 Irvine, Simon och Ericsson, Nina – *Om trädgårdar* 1998, sidan 78

210 Jonsson, Leif m.fl. – *Läckö: Landskapet, borgen, slottet* 1999

211 Burman, Eva och Eriksson, Henry - *Beök i svenska trädgårdar* 1995

212 Mejlkontakt med Simon Irvine 2008-04-10

213 Mejlkontakt med Simon Irvine 2008-04-10

214 *Bra böckers lexikon*, tredje upplagan 1985. Uppslagsord: Fysiokrater

215 Mejlkontakt med Simon Irvine 2008-04-10

4.4 Gunnebo

Gunnebo slott och park ligger utanför Göteborg. Då anläggningen uppfördes i slutet av 1700-talet stod den för drömmen om ett vackrare och renare liv. 1995 inledde Mölndals kommun, som numer äger Gunnebo, projektet ”Gunnebo åter till 1700-talet”. Syftet var att få tillbaka helheten i den kulturhistoriskt unika miljön och samtidigt skapa förutsättningar för ökad verksamhet.²¹⁶ Man utgick ifrån övertygelsen att ”En trädgård är inte bara en praktisk inrättning utan även en mötesplats för människor med olika bakgrund och intressen.”²¹⁷ Trädgårdsmästaren Joakim Seiler berättar att man även talade om att använda sig av ”Rosendalsmodellen”.²¹⁸ Man ville i Gunnebo liksom på Rosendal och Läckö att besökarna både ska kunna avnjuta stämningen och inspireras av de varierade odlingarna.

Gunnebos trädgårdsmästare Joakim Seiler bekräftar att det finns en hel del kontakt och gemensamma sympatier mellan Gunnebo och antroposoferna i Ytterjärna. Främst är det Arne Klingborg som har stått för utbytet. Seiler anser att dennes utställning ”Trädgård till nytta och nöje” som turnerade runt i Sverige 1981 har haft en mycket stor inverkan på trädgårdskultur rent allmänt i Sverige. Det var Klingborg som förde ut det antroposofiska tankesättet i trädgården, och genom hans engagemang och nästan utopiska visioner har detta spritt sig vidare, dock i något utspädd version.

Dessutom var det Klingborg som ordnade praktik åt Gunnebos tidigare trädgårdsmästare Marika i England där hon träffade sin make Simon Irvine. Paret kom till Gunnebo ifrån Läckö 1996 och arbetade här till och med 2002. Dessutom är Irvines efterföljare Joakim Seiler uppväxt i Järna med antroposofiska föräldrar, så kopplingar finns det gott om.²¹⁹

Precis som i Läckö valde man i samband med upprustningen att gå över till ett mer hållbart jordbruk. Gunnebo trädgård drivs idag ekologiskt med växelbruk, man använder sig av lokalt växtmaterial och infödda svenska djurarter. Hela parkanläggningen är KRAV-certifierad sedan 2006.²²⁰ Man menar att lantgården fungerar pedagogiskt genom att tydliggöra för barn var livsmedel kommer ifrån, samtidigt som den fullbordar kretsloppstänkandet. Blommor odlas både för sin skönhet och för att de lockar till sig bin som då även pollinerar fruktträden.²²¹ Joakim Seiler betonar dock att man inte odlar biodynamiskt, även om metoderna ligger mycket nära varandra. Man vill inte heller kalla trädgården för antroposofisk då man inte står bakom alla aspekter av Rudolf Steiners lära.²²²

Man ville med renoveringen av Gunnebos slott och trädgårdar återfå en levande anläggning med ett klart samband mellan de olika beståndsdelarna.²²³ Till exempel används köksträdgårdens grödor som råvaror i restaurang- och kaféköket, ett öde som även drabbar lantgårdens djur efter slakt.²²⁴

²¹⁹ Telefonsamtal med Joakim Seiler 2008-04-23

²²⁰ www.gunneboslott.se - Trädgårdar 2008-04-02

²²¹ Melander, Tord – *Gunnebo slott & trädgårdar* 2000

²²² Telefonsamtal med Joakim Seiler 2008-04-23

²²³ Melander, Tord – *Gunnebo slott & trädgårdar* 2000

²²⁴ www.gunneboslott.se Kulturreseväg och lantgård 2008-04-02

²¹⁶ Melander, Tord – *Gunnebo slott & trädgårdar* 2000

²¹⁷ Melander, Tord – *Gunnebo slott & trädgårdar* 2000, sidan 82

²¹⁸ Telefonsamtal med Joakim Seiler 2008-04-23

5 Element i trädgården

5.1 Hus i landskap

Rudolf Steiner hade även tydliga idéer om vad god arkitektur innebar, vilket kom till uttryck då han uppförde Goetheanum i schweiziska Dornach 1913. Byggnaden brändes ner 1922 men byggdes upp igen och används idag till olika kulturevenemang och scenframträdanden.²²⁵ Steiner beskriver grundtankarna bakom Goetheanums utformning på följande sätt:

*De konstnärliga organiska motiv som förekommer i byggnadens arkitektur, efterbildar emellertid inte naturalistiskt den organiska världens former. Byggnadens skapare har istället försökt att leva sig in i den skapande principen hos naturen själv och sedan konstnärligt lösa sin uppgift.*²²⁶

Steiners strävan i den fysiska byggnaden är med andra ord att vi genom former som vi känner igen från naturen och våra egna kroppar skall förnimma de krafter som verkar i och bygger upp desamma.²²⁷ Arne Reberg ger i *Mitt möte med de gåtfulla antroposoferna* sin egen syn på husen i Seminarieträdgården: "Som motbilder till svensk byggnadstradition uttrycker husen förändring, förvandling och växande."²²⁸ Då husen i sig uppfattas som något organiskt levande ökar det dess

möjligheter att passas in i det levande landskapet. I Sverige har den antroposofiska arkitekturimpulsen förts vidare genom Erik "Abbi" Asmussen som ligger bakom byggnaderna i Seminarieträdgården. Även om byggnaderna i sig är spektakulära så anser Mats Broqvist att Asmussens största talang låg i hur han placerade husen i landskapet.²²⁹ Placeringen bygger hela tiden på ett samspel mellan huset och dess omgivning. Håkan Zätterlund på Asmussens Arkitektgrupp AB tycker att interaktionen framträder extra tydligt hos musikhuset "Almandinen" vars kupiga tak tydligt korresponderar med en intilliggande kulle (fig.24).²³⁰

Det kinesiska ordet "qiyun" betyder "livsande" och hänvisades ofta till för att ge auktoritet åt utformningen av en plats i gamla Kina. För att förnöja qiyun var det viktigt att huset inte skulle härska över landskapet, det skulle gärna ligga lite i det dolda.²³¹ Asmussens byggnader har inte på något sätt gömts undan, men stäl trots sina iögonfallande utseenden inte uppmärksamheten ifrån naturen. Istället är varje hus gestaltat för att ytterligare förstärka landskapets karaktär.²³²

Enligt Arts and Crafts-rörelsen var det väsentligt att hus och trädgård skulle utgöra en sammanbunden och odelbar helhet,²³³ Asmussens har översatt denna tanke till att omfatta hela landskapets skala. Husen verkar inte bara mot sin närmaste omgivning, utan hela Seminarieträdgården innefattar ett sammanhängande landskap där byggnaderna har blivit till beståndsdelar i en större enhet. Asmussen liknade de enskilda husen vid de stora stenbumlingar som i istidens spår har lämnats kvar på de öppna slätterna.²³⁴ Med förankring i platsens historiska landskap byggde han således upp ett nytt. Till exempel har affären Robygge två torn som skjuter upp ur grönskan och visuellt påminner om de klipphällar som finns naturligt i det omgivande landskapet (fig.25). Husen i området följer även det historiska landskapets rörelse i öst-västlig riktning. Samtidigt har alla på ett eller annat sätt närbild kontakt med de kvarvarande bergsknallarna eller tar upp någon linje i landskapet.²³⁵

Fig.24: Almandinen sluter sig mot sin kulle.

²²⁵ Biesantz, Hagen och Klingborg, Arne – *Goetheanum, Rudolf Steiners arkitektimpuls* 1980

²²⁶ Steiner, Rudolf – *Antroposofi i teori och praktik* 1963, sidan 176

²²⁷ Zätterlund, Håkan m.fl. – *Sörmlandsbygden* 2003 2003

²²⁸ Reberg, Arne – *Mitt möte med de gåtfulla antroposoferna* 1994, sidan 14

²²⁹ Samtal med Mats Broqvist 2008-02-19

²³⁰ Samtal med Håkan Zätterlund 2008-02-19

²³¹ Dunér, Sten och Dunér, Katarina – *Den gyllene trädgården* 2001

²³² Krantz, Lars, Lundberg, Gunilla m.fl. – *Inspirenad av antroposofi* 2004

²³³ Hobhouse, Penelope – *Trädgårdskonstens historia 3000 år* 2004

²³⁴ Tidsskriften Forum för antroposofi, november -07, utgiven av antroposofiska sällskapet

²³⁵ Krantz, Lars, Lundberg, Gunilla m.fl. – *Inspirenad av antroposofi* 2004

Fig.25: Robygges två torn står upp mot nordanvinden. I övrigt omfamnas huset av den omkringliggande grönskan.

5.2 Lilla arkitekturen

Arne Klingborg brukade kalla de bänkar, växtstöd och liknande som placeras i trädgården för ”lilla arkitekturen”. Han menade att en spaljés främsta uppgift var att lyfta fram och förtydliga växtens gest. Stöden ska inte stjäla uppmärksamhet ifrån växten men ändå tillföra något till omgivningen även då inget blommor på dem (fig.27).²³⁶ Detta tankesätt känner vi igen ifrån de engelska Arts and Crafts-trädgårdarna där stor vikt lades på den estetiska utformningen av de arkitektoniska elementen. Såväl form som färg på lilla arkitekturen i de antroposofiska trädgårdarna har inspirerats av naturen. På Rosendal blandar man själv till färger genom pigment och bindemedel och målar såväl krukor som utemöbler för att nå ett harmoniskt samspel med trädgården. Tingen färgas i nyanser som kan återfinnas direkt i omgivningen, till exempel i nyutsprungna blomknoppar eller på en skuggig bergknall. Tonerna är genomgående lite återhållsamt

Fig.26: Belysningspollare i Seminarieträdgården

²³⁶ Klingborg, Arne - *En trädgårdspark i Södermanland* 1999

Fig.27: *Spaljé i Seminarieträdgården vars formspråk tydligt korresponderar mot det bakomliggande trädet.*

tillbakadragna, glada pastellfärger hade stått ut för mycket mot omgivningen och även medfört risken att tingen främst ses för färgen istället för sin funktion.²³⁷ Det är inte bara tingens utseende som är av vikt, även deras samspel och inpassning i omgivningen har tagits i noga beaktande i de antroposofiska anläggningarna. Till exempel används i Seminarieträdgården låg belysning för att inte skymma stjärnhimlen (fig.26).

5.3 Statyer

I Seminarieträdgården finns det inga direkt föreställande statyer, istället har man använt sig av abstrakta skulpturer som bygger på naturens formspråk. Vissa är organiskt mjuka och böljande medan andra är mer hårt kristallina. Här finns verk både av erkända skulptörer och av människor som har gått kurser på Rudolf Steinerseminariet.²³⁸ Då skulpturerna i regel är gjorda på platsen kan man se dem som framsprungna ur själva miljön,²³⁹ vilket

Fig.28: *Vissa skulpturer smälter in med landskapet. Betongstenen är ett elevarbete.*

tydligt framgår i figur 28. Betongstenen smälter trots sitt levande formspråk så bra in med sin omgivning att den är lätt att missa. Likt antikens skulpturer är antroposofernas tänkta att förstärka stämningen på den aktuella platsen. Skulpturen ska öka uppmärksamheten mot omgivningen och inte själv vara det centrala, vilket Mats Broqvist tror att till exempel en staty föreställande Bruno Liljefors hade blivit.²⁴⁰ Eftersom antroposofin hela tiden syftar till att utveckla människan ger statyer där hon själv måste försöka tolka innehållet mer än vad en uppenbar efterbildning hade gjort.

Wive Larsson(1925-2007) har bland annat skapat skulpturen "Arkad III" som står utanför Goetheanum i Dornach och "Elementen" som återfinns i Vidarklinikens innergård i Seminarieträdgården (fig.29). I sitt arbete försökte Larsson hitta nuet i övergången mellan det förgångna och framtiden genom att experimentera med konkava och konvexa former. Hans mål som konstnär var att fånga de krafter som strömmade till jorden utifrån kosmos och gestalta dessa i skulpturens bärande gest. Larssons konstnärskap var starkt präglad av Rudolf Steiners antroposofi, och han ville med sina skulpturer hjälpa människor att hitta sitt eget samband i den andliga världen.²⁴¹

²³⁷ Krantz, Lars och Ericson, Nina – *Rosendals trädgård* 1996.

²³⁸ Samtal med Mats Broqvist 2008-02-19

²³⁹ Carlgren, Frans – *Den antroposofiska rörelsen* 1985

²⁴⁰ Samtal med Mats Broqvist 2008-02-19

²⁴¹ Tidsskriften Forum för antroposofi, november -07, utgiven av antroposofiska sällskapet

Fig.29: Wive Larssons skulpturgrupp "Elementen" som står i Vidarklinikens trädgård

5.4 Vattentrappor

Då antroposoferna slog sig ner i Ytterjärna i början av 1960-talet fanns där inget fungerande avloppssystem. Arne Klingborg såg inte detta som något stort problem utan tänkte istället att man fick en chans att genom kreativitet åstadkomma en lösning som även kunde bidra estetiskt.²⁴² I *En trädgårdspark i Södermanland* har han namngett kapitlet som handlar om avloppsvattnet "Kloaken som ville bli lustgård"²⁴³ vilket ytterligare visar på Klingborgs genius loci-tänkande.

För att få hjälp med att lösa uppgiften kontaktade Klingborg John Wilkes, en brittisk skulptör med intresse för projektiv geometri och formförvandlingar i naturen. Tillsammans besökte de vattenforskaren Theodor Schwenk i dennes vattenlaboratorium i Schwarzwald för att närmre studera vattens egenskaper. Wilkes arbetade sen vidare med att genom experiment försöka lära känna vattnet och sätta sig in i dess rörelse.²⁴⁴ Även om målet var att rena avloppsvatten och regenerera syre så arbetade Wilkes främst i syfte att försöka göra vattnet så glatt och nöjt som möjligt. Han provade sig fram med en estetisk utgångspunkt och övertygelsen om att det skulle främja processen om vattnet fick röra sig som det ville.²⁴⁵ Idag fungerar Seminarieträdgårdens vattenpark som ett småskaligt biologiskt reningsverk. Den vackra

miljön motsvarar inte direkt föreställningen av ett avlopp och luktar inte heller (fig.30).

John Wilkes arbete som så småningom utmynnade i vattentrapporna är ett exempel på hur ett konstnärligt seende och tillvägagångssätt kan berika vetenskapen. De vackra vattentrapporna med sin kombination av nytta och nöje är idag populära även utanför antroposofiska kretsar. Vid Tullgarns slott har man till exempel nyligen tillfört vattentrappor till sina biologiska reningsdammar för att öka effektivitetsgraden, samtidigt som man får en tilltalande utsmyckning.²⁴⁶ Området vid Tullgarn är naturreservat sedan 1984 och ekologisk forskning har här bedrivits i nära sextio år.²⁴⁷ Att en så betydelsefull historisk anläggning, med ett flertal riksintressen och tusentals besökande årligen, använder sig av moderna vattentrappor måste ses som en bekräftelse på dess funktionalitet. Genom vattnets pulserande rytm syresätts och vitaliseras det, vilket bidrar till en effektiv utluftning av koldioxid och andra giftiga gaser från förorenat vatten. Samtidigt innebär den estetiska utformningen att trapporna går att passa in i såväl historiska som moderna sammanhang. I Sverige marknadsförs vattentrappor under namnet "Flowforms" av Virbela Ateljé i Järna. Man forskar även vidare i utvecklandet av vattentrapporna och biologiska dammar med en arbetsgrupp bestående av både vetenskapsmän och konstnärer.²⁴⁸

²⁴² Samtal med Mats Broqvist 2008-02-19

²⁴³ Klingborg, Arne - *En trädgårdspark i Södermanland* 1999

²⁴⁴ Klingborg, Arne - *En trädgårdspark i Södermanland* 1999

²⁴⁵ Samtal med Mats Broqvist 2008-02-19

²⁴⁶ www.sodertalje.nu/website1/1.0.1.0/73/1/index.php 2008-04-03

²⁴⁷ Alm, Göran - *Tullgarn, ett kungligt stycke natur i Södermanland* 1992

²⁴⁸ www.flowforms.se/forsk.html 2008-03-19

5.5 Årstidsdynamik

Arne Klingborg föredrog lövfällande träd och buskar framför barrträd eftersom de varierar med årstiderna. I och med att tall, gran och en ingår naturligt i den sörmländska floran finns det ändå många inslag av dessa träslag i de antroposofiska trädgårdarna. Det var inte så att Klingborg ville ta bort barrväxterna, men han uppfattade dem som något statiska i jämförelse med lövträdens årstidsdynamik där rena nakna strukturer växlas med spelande bladverk i skiftande färger.²⁴⁹ Löven bidrar enligt Klingborg med en ytterligare estetisk kvalitet om hösten då de ligger nedfallna på marken i trädgården.²⁵⁰

Både Mats Broqvist och Antoine Berthelin framhåller vikten av strukturer i trädgården som skapar intressanta upplevelser och rumsbildningar även vintertid då inget blommar i det svenska klimatet.²⁵¹ Häckar är de mest uppenbara strukturbildarna, men

även krattade gångar och arkitektoniska element som pergolor används, liksom de gjorde i Arts and Crafts-trädgårdarna, för att förstärka den rumsliga upplevelsen. Antoine Berthelin talar även om att låta vintern vila, att se kvaliteterna i det stilla istället för att försöka uppnå en ständig blomsterprakt som inte vore naturlig för våra breddgrader.²⁵²

Goethes tankar om ett samband mellan växtriket och människan gör sig återigen påmind genom växternas årstidsdynamik. Den årliga cykeln där ett frö utvecklas till en växt och sedan dör ner kan liknas vid ett människoliv. Men till skillnad ifrån växterna har människan enligt Steiners antroposofi möjlighet att genom sin vilja och moral sträva efter att ständigt lära mer och således utvecklas för att kunna uppnå ett så optimalt liv som möjligt. Även komposten har sin dynamik där matrester på ett år omvandlas till näringsrik jord.

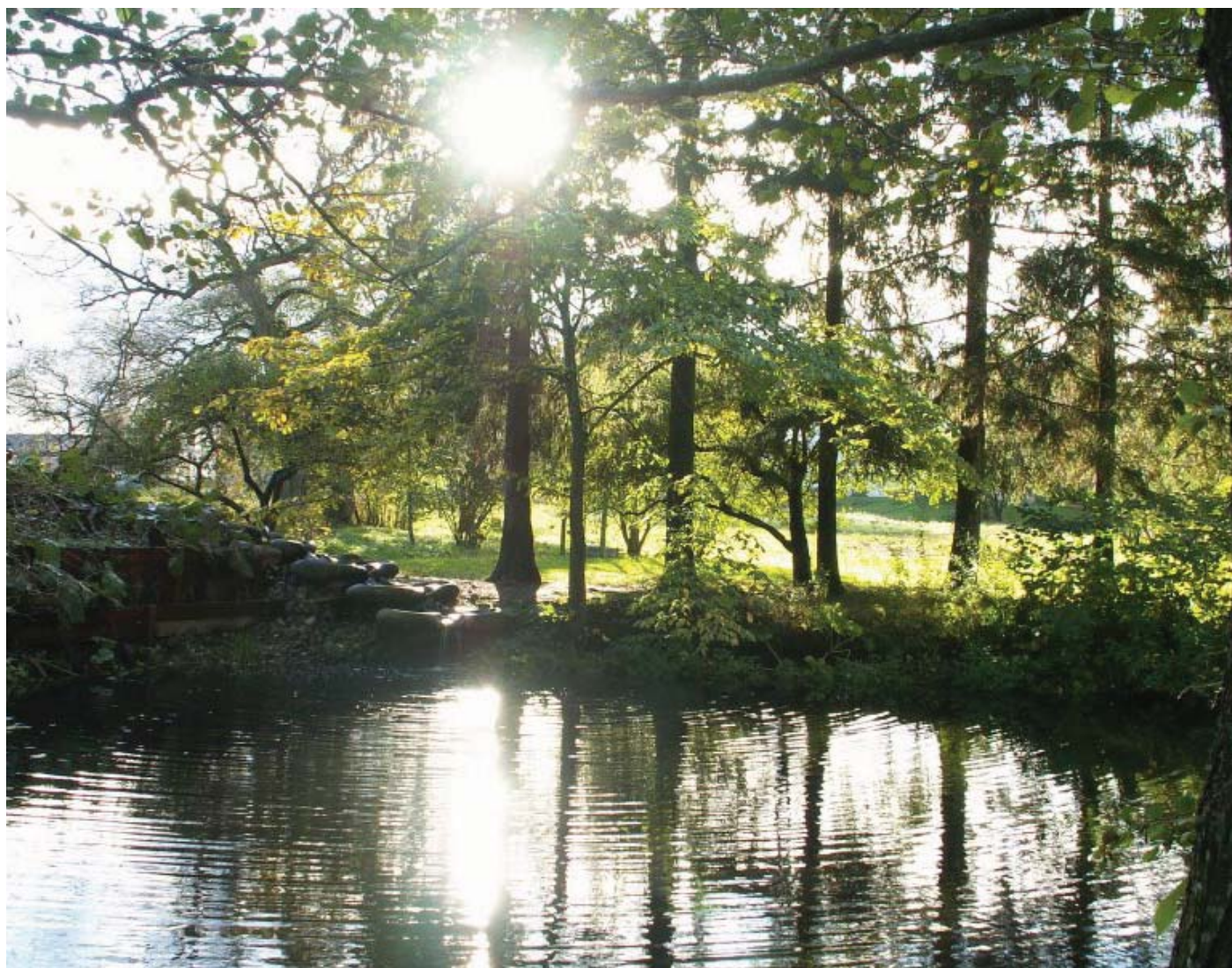

Fig.30: Reningsdammarna i Seminarieparken fyller både en estetisk och biologisk funktion.

²⁴⁹ Samtal med Mats Broqvist 2008-02-19

²⁵⁰ Klingborg, Arne - *En trädgårdspark i Södermanland* 1999

²⁵¹ Samtal med Mats Broqvist 2008-02-19, Samtal med Antoine Berthelin 2008-03-20

²⁵² Samtal med Antoine Berthelin 2008-03-20

Diskussion

Då det var Rudolf Steiner som med sin lantbrukskurs 1924 introducerade den biodynamiska odlingen kan vi konstatera att denna ursprungligen är en antroposofisk verksamhet. Likheterna med ekologisk odling är stora, och Steiner låg faktiskt några år före den ekologiska utvecklingen som främst tog plats i England och Frankrike under sena 1930-talet och vidare.²⁵³ Då den tidens media och kontaktmöjligheter inte alls motsvarar dagens är det dock troligt att utvecklingen på olika platser skedde oberoende av varandra. Därmed är det inte aktuellt att ge Steiner äran även för den idag mer erkända ekologiska odlingen trots att han faktiskt låg bakom den första dokumenterade ansträngningen att revolutionera jordbruket ur miljö- och kvalitetssynpunkt.

Personligen har jag ändå lite svårt för de kosmiska inslagen, jag förstår till exempel inte varför kogödsel ska bli bättre av att ligga nedgrävt i ett kohorn.²⁵⁴ Jag är övertygad om att det är sådana kryptiska detaljer som främst ligger bakom den allmänna skepticismen gentemot antroposofin. Det ligger något skadeglatt eggande i den typen av ockultism som får dessa detaljer att spridas betydligt mer än de konventionella och lätt accepterbara aspekterna. Sedan blir det rätt och slätt dessa spridda fragment av mystik som får representera antroposofi för den oinsatta och oförstående massan. Då är det inte konstigt att rörelsens rykte inte blir det bästa. Antroposofi klingar idag väldigt misstänkt för många människor, det man inte vet så mycket om blir naturligtvis lätt att betvivla. Jag måste tyvärr erkänna att jag själv i min tidigare ovisshet har tänkt på antroposofin som någon typ av sekt där man till exempel skulle ”kunna behöva ge upp alla sina jordiska tillhörigheter för att få träda in i den gudomliga gemenskapen.”

Antroposofin har ända sedan Steiners dagar jobbat efter inställningen att en vacker omgivning där stor omsorg har lagts på form- och färgval får människan att må bättre. Denna attityd är dock naturligtvis inte specifik för antroposoferna, många känner till och arbetar utefter liknande principer. Även om Goethe var en pionjär på området gör det inte estetisk medvetenhet exklusivt antroposofiskt. Eller att det är nyttigt och utvecklande för oss att arbeta med trädgård, en vedertagen sanning som praktiseras i terapiträdgårdar landet över. Antroposofernas psykosomatiska inställning att sjukdom inte

nödvändigtvis behöver bero på något biologiskt fel innebar att de låg långt fram inom terapibehandling redan innan det blev på modet. Men man talar aldrig om antroposofisk terapi, utan benämner det som trädgårds- eller konstterapi. En anledning kan vara att det är svårt att bestämma vem som har varit först, men jag tror inte heller att det spelar någon roll för antroposoferna om de får ta åt sig äran för sådana upptäckter eller inte. Det viktiga är att det fungerar, det är därför man fortsätter att vidareutveckla verksamheterna. Rudolf Steiner introducerade en hel hög biprodukter med antroposofin, de starkaste har även spritt sig vidare till övriga samhället i något mer lättillgängliga versioner.

När jag talade med Hanna Saugbjerg på Skillebyholm om att jag tänkte ge exempel från ett par olika svenska antroposofiska trädgårdar påstod hon att det bara finns en antroposofisk trädgård i Sverige, nämligen Seminarieträdgården.²⁵⁵ Jag framlade denna åsikt för Antoine Berthelin under mitt besök på Rosendal, och han kunde inte ge något bestämt svar. Det är huvudsakligen den allmänna okunskapen om antroposofi som bidrar till att Rosendal inte kallar sig antroposofisk, man vill att alla ska känna sig välkomna här. Samtidigt menar Antoine att det inte heller finns någon antroposofisk landskapsarkitektur. De enda reglerna gäller den biodynamiska odlingen, och dessa håller Rosendals trädgård sig till. I övrigt beskriver antroposofin inget exakt, summan av kardemumman blir att följa sin väg och få det att fungera med omgivningen. På Rosendal jobbar man även aktivt med färg och form, ”men det gör vi ju för att det får människor att må bra, inte för att han Goethe har sagt det.”²⁵⁶

Jag förstår Antoinets inställning som att det viktiga är vad man vill, om Rosendals besökare anammar antroposofins andemening att respektera såväl naturen som sina medmänniskor är det enbart positivt. Det spelar ingen roll ifall de tackar antroposofin för insikten att människan borde vårda naturen så att naturen kan fortsätta att vårda människan, det viktiga är att de når den. Annika Åhnberg skriver i förordet till *Inspirerad av antroposofi* att de personer som först möter antroposofin genom någon av dess aktiviteter, exempelvis Waldorfskolan, ofta får en positiv inställning. De som däremot utgår ifrån Rudolf Steiners teoretiska och ideologiska grund blir

253 www.ekologiskaval.se/blog.php?bid=4

254 www.antroposofi.info/jaerna/skillebyholm/reportage_om_skillebyholm/ 2008-04-28

255 Samtal med Hanna Saugbjerg 2008-02-20

256 Samtal med Antoine Berthelin 2008-03-20

vanligen skeptiska.²⁵⁷ Betyder det att antroposofins verksamheter och värderingar bör fjärma sig från antroposofin för att bättre kunna nå ut i samhället? Christhild Ritter menar att så redan har skett, i samband med att de antroposofiska idéerna har genomträngt samhället har även samhällssynen påverkat de antroposofiska impulserna. Det tycker hon har medfört en viss ”utslätning” så att de har förlorat lite av sin egen kraft och identitet.²⁵⁸

Antroposofin står här inför ett problem. Jag tycker att det antroposofiska tankesättet har mycket att tillföra, men för att dessa idéer ska kunna vinna större mark krävs det att de inte uppfattas som ”flummigt antroposofiska”. Det blir nästan en fråga om kvalitet eller kvantitet; ifall man ska frånga de ursprungliga betydelseerna för att verksamheterna och forskningsresultaten ska bli mer lättillgängliga. Att tala om en omgivning som utvecklar astralkroppen skulle betraktas som rent flum av en klar majoritet moderna människor, likaså påståendet att man bättre förstår grödornas inneboende natur och andlighet genom att röra sig som en växt. Antroposoferna har dock genom forskning införskaffat mycket värdefull fakta som kan vara användbar även för landskapsarkitekter, läkare, pedagoger, inredare med flera. Även om utgångspunkten för forskningen inte alltid ter sig förståelig eller ens accepterbar för en bredare allmänhet så har många resultat visat sig vara ytterst allmänt användbara. Erythmi, en typ av rörelser som antroposoferna har utvecklat för att nå gemenskap med världsalltet, kan till exempel hjälpa reumatiker mot smärtorna i kroppen.

1975 bildade Sveriges Riksdag en forskningsrådnämnd (FRN) vars huvuduppgift var att stödja framkomsten av tvärvetenskaplig forskning. FRN blev dock inte den framgång man hade hoppats på utan stötte på problem. Framförallt uppstod organisatoriska svårigheter med samfinansieringen, men det förekom också en brist på acceptans gentemot andra vetenskaper.²⁵⁹ Inom antroposofin föreligger genom Steiners värderingar en öppenhet mot andra ämnesområden och god vana av att arbeta gränsöverskridande. Troligen skulle dessa erfarenheter kunna bidra till att underlätta fler tvärvetenskapliga projekt som kan utforska och vidareutveckla nya områden.

Vad antroposofins landskapssyn anbelangar handlar det visuellt om en konstant medvetenhet om att

allt spelar in. Man jobbar med färg och form inte bara för utseendets skull, utan även vilka känslor och stämningar de framkallar hos människan tas med i beräkningen. Man arbetar dessutom gärna i sammanhållen tonskala på ”lilla arkitekturen” för att bättre foga ihop helheten. Arne Reberg sammanfattar sin syn på antroposofisk utformning som att ”Naturen gestaltar, människan kopierar och kommenterar.”²⁶⁰ Det stämmer att utformningen av dessa ting i regel bygger på det levandes formspråk, en spaljé liknar kanske trädet det står intill och husen hukar eller sträcker på sig. Symboliken är utbredd och syftar till att visa sambanden; mellan träd och trä, mellan människa och byggnad, mellan natur och människa.

Estetiken är essentiell inom antroposofin, den ska genomsyra allt, och däri ingår naturligtvis våra yttre miljöer. När Lars Krantz talar om den biodynamiska gårdens skönhet är det inte bara ytterligare ett argument för biodynamisk odling ”–det är snyggt också”. Däri ligger istället den äkta antroposofiska övertygelsen om att estetiken tillför något extra, det kan vara så enkelt som att den får oss att trivas bättre. Eller så kan det handla om att man med utgångspunkt i det estetiska finner bättre helhetslösningar och tillför något som man inte hade upptäckt genom strikt naturvetenskapligt forskande, såsom John Wilkes vattentrappor.

Det som främst märks i hur antroposofin påverkar synen på och utformningen av landskap är respekten för naturen och helhetssynen. Rudolf Steiner ville med tvärvetenskapliga metoder nå ett fågelperspektiv som innefattade hela tillvaron, på liknande sätt har man i Seminarieträdgården sammanbringat olika beståndsdelar till ett sammanhållet landskap. Jag skriver visserligen mycket om ”trädgårdar” i rapportdelen, men dessa är inte att betrakta som små avspärrade ordnade ytor. Seminarieträdgården är som jag tidigare har nämnt både vidsträckt och mångfacetterad, där gränsen mot naturen skiftar från att vara ytterst påtaglig till att bli en mer diffus integration. Man kan välja att antingen se på den omfattande trädgården som ett separat landskap eller som en del i en större enhet. Sättet som det vilda och det ordnade går in i varandra på innebär att gränsdragningen blir svårdefinierad, men det känns hur som helst inte fel att referera till trädgården som ett landskap. Övriga omnämnda trädgårdar är troligen mer tydligt separerade från omgivningen men har ändå intentioner att förenas med naturen.

257 Krantz, Lars, Lundberg, Gunilla m.fl. – *Inspirerad av antroposofi* 2004

258 Ritter, Christhild – *Annons om ett ledigt hus* 1999

259 Sandström, Ulf och Harding, Tobias – *Trärvetenskap och forskningspolitik* 2002

260 Reberg, Arne – *Mitt möte med de gåtfulla antroposoferna* 1994, sidan 90

Även den biodynamiska odlingen bygger på den antroposofiska helhetssynen där alla komponenter samarbetar i ett slutet system. Antroposofin betonar också att människan och naturen har ett ömsesidigt förhållande; vi mår bra av att vistas i naturen men för att naturen ska må bra krävs det att människan tar hand om (eller åtminstone inte förstör) henne. Den antroposofiska respekten för naturen bottnar i Steiners filosofi om människan och naturen som ett, tar vi hand om naturen tar vi därmed även hand om oss själva. Steiners övertygelse om att man i allt arbete med organisk material var tvungen att tillgodose elementarväsen har också bidragit till antroposofins ödmjuka inställning gentemot naturen. Även om det idag inte är många antroposofier som tror på faktiska naturandar så lever andemeningen kvar, Antoine Berthelin uttrycker det som respekt för livet och det globala.²⁶¹

De historiska influenserna bakom antroposofiska landskap är helt enkelt Arne Klingborgs influenser. Han tilltalades av det uppsluppna människolivet i Paradisträdgårdarna och eftersträvade samma glädje i sina egna trädgårdar. Samtidigt tyckte han att det var viktigt att inte arbeta emot en plats inre vilja utan kände alltid av platsens stämning, likt man gjorde i de heliga lunderna under antiken. Att med färgverkan uppnå och förstärka stämningar inomhus har ända sedan Steiners dagar varit en självklarhet inom antroposofin, Klingborg tog hjälp av impressionisternas färgkänsla då han gjorde detsamma i uterummet. Allra mest har nog ändå Arts and Crafts-trädgårdarna påverkat, som i sig själva redan kombinerar de föregående influenserna. Dessutom belyste de värdet i traditionellt hantverk vilket även ligger antroposofin varmt om hjärtat. Att värna om traditioner och respektera gammal kunskap var grundläggande för Rudolf Steiner.

Joakim Seiler på Gunnebo slottsträdgård menar att det inte skulle finnas någon antroposofisk landskapsarkitektur om det inte vore för Arne Klingborg. Min egen slutsats är ändå att det trots Klingborgs inverkan inte existerar något som kan

kallas ”antroposofisk landskapsarkitektur”. Dock har dennes trädgårdsentusiasm bidragit till en ny syn på trädgårdens användning och utformning. Men det finns inte några exakta regler på ”rätt” och ”fel”, åtminstone inte rörande det visuella uttrycket. Även om Klingborg hade sina favoritkombinationer, som kontrasterna mellan den vilda naturen och det ordnat kultiverade, betyder det inte att man *måste* göra så. De enda riktlinjerna i gestaltningsväg är egentligen att platsen bör uppskattas av sina brukare samtidigt som den måste vara ekologiskt (eller allra helst biodynamiskt) hållbar.

Dessutom har alla beståndsdelar i Klingborgs landskapsgestaltung faktiskt en historisk referens. Detta är inget som per automatik diskvalificerar hans visioner från att bilda en egen stil, till exempel renässansen går att betrakta som en förnyad version av antikens ideal med vissa modifieringar.²⁶² Genom att sätta in sina trädgårdshistoriska favoriter i en antroposofisk kontext har Klingborg definitivt breddat och berikat svensk trädgårdssyn, inte minst vad gäller den sociala aspekten. Trots detta anser jag att antroposofin i Sverige än så länge bidrar med ett förhållningssätt till landskap och inte en egen landskapsarkitektur. Till viss del kan detta bero på att de antroposofiska värderingarna inte är alltför påtagliga, precis som Christhild Ritter säger har de slätats ut. Järna med Seminarieträdgården utgör fortfarande Sveriges enda antroposofiska landskap. Rosendal är möjligtvis ett gränsfall medan Gunnebo och Läckö med flera är utspädningar i vilka man medvetet har valt att ta avstånd ifrån antroposofin. I dessa trädgårdar har ändå den antroposofiskt vårdande inställningen förts vidare, liksom tankarna på hela landskapet som en helhet samt vissa visuella drag i färg- och växtval. Det är möjligt att det en dag kommer att finnas en specifikt antroposofisk landskapsarkitektur i Sverige, men då måste den än tydligare böttna i Steiners lära. Dagens ansatser är enbart resultatet av en enda mans, det vill säga Klingborgs, tolkning. Redan nu finns dock hos antroposoferna mycket landskapsarkitektonisk kunskap att tillvarata och lära sig mer om.

Fig.31: Kulturhuset i Ytterjärna sett ifrån Södertäljevägen

²⁶¹ Samtal med Antoine Berthelin 2008-03-20

²⁶² Dunér, Sten och Dunér, Katarina – *Den gyllene trädgården* 2001

Källor och Litteratur

Muntliga källor

Berthelin, Antoine. Trädgårdsmästare för Rosendals trädgård sedan tio år.
Samtal 2008-03-20

Broqvist, Mats. Trädgårdsmästare för Seminariträdgården sedan tolv år.
Telefonsamtal 2008-02-18, Samtal 2008-02-19

Irvine, Simon. Trädgårdsdesigner och trädgårdsmästare för Läckö slott.
Mejlkontakt 2008-04-10

Saugbjerg, Hanna. Lärare i Goethes färglära, målning och biodynamisk odling vid Skillebyholms kursgård.
Samtal 2008-02-20

Seiler, Joakim. Trädgårdsmästare för Gunnebo slottsträdgårdar sedan sex år.
Telefonsamtal 2008-04-23

Zätterlund, Håkan. Arkitekt på Asmussens Arkitektgrupp AB.
Samtal 2008-02-19

Litteratur

Alm, Göran – *Tullgarn, ett kungligt stycke natur i Södermanland*
Länsstyrelsen i Stockholms län, Stockholm 1992

Arman, Kjell & Bergström, Beata – *Dynamiken i det levande*
Kosmos förlag, Järna 1976

Biesantz, Hagen och Klingborg, Arne – *Goetheanum, Rudolf Steiners arkitektimpuls*
Kosmos förlag, Stockholm 1980

Blennow, Anna-Maria – *Europas trädgårdar, från antiken till nutiden*
Bokförlaget Signum, Kristianstad 1995

Bra böckers lexikon
Bokförlaget bra böcker AB, tredje upplagan, Brepols 1985

Burman, Eva och Eriksson, Henry – *Besök i svenska trädgårdar*
Rabén Prisma, Italien, 1995

Carlgren, Frans – *Den antroposofiska rörelsen*
Bokförlaget Robert Larsson AB, Falun 1985

Dunér, Sten och Dunér, Katarina – *Den gyllene trädgården*
Bokförlaget Prisma, Värnamo 2001

Goethe, Johann Wolfgang von – *Goethes färglära*
Kosmos förlag, Stockholm 1953. Översättning Thelander, Karl-Axel.
Med Förord och kommentarer av Rudolf Steiner.

Grahn, Patrik - *Alnarps Rehabiliteringsträdgård, Naturens och trädgårdens betydelse för personer med utmattningsdepression*.
Opublicerad uppsats.

Fell, Derek – *Impressionisternas trädgårdar*
Bonnier Alba AB, Hongkong 1995. Översättning Dickson, Eva

Flaten, Eva m.fl – *Barnets värld*
Redaktör Mathisen, Arve
Vidarförlaget, Oslo 1994. Översättning Tropp, Kaj.

Hammer, Olof – *Profeter mot strömmen*
Wahlström & Widstrand, Falun 1999

Hobhouse, Penelope – *Trädgårdskonstens historia 3000 år*
Natur och Kultur/Fakta etc, Hong Kong 2004. Översättning Mena-Berlin, Doe

Hård, Anders och Svedmyr, Håkan - *Färgsystemet NCS : tanke, tillkomst, tillämpning*
Bygghälsömrådet, Stockholm 1995

Hårde, Ulla – *25 engelska trädgårdar*
ICA förlaget AB, Italien 2003

Irvine, Simon och Ericsson, Nina – *Om trädgårdar*
Prisma, Stockholm 1998

Jonsson, Leif m.fl. – Läckö: *Landskapet, borgen, slottet*
Calssons, Stockholm 1999

Klingborg, Arne - *En trädgårdspark i Södermanland, Antroposofernas trädgård i Ytterjärna*
Wahlström & Widstrand, Värnamo 1999

Klingborg, Arne – *Trädgård till nöje och nytta*
Kosmos förlag, Stuttgart 1990

Kranich, Ernst-Michael – *Växter som bilder i själsvärlden*
Telleby bokförlag, Järna 2000. översättning Forssén, Urban

Krantz Lars och Ericson, Nina – *Rosendals trädgård*
Rabén Prisma, Milano 1996. Tredje upplagan

Krantz, Lars, Lundberg, Gunilla m.fl. – *Inspirerad av antroposofi*
Redaktör Fritz, Birgitta
Natur och Kultur/Fakta, Nacka 2004

Lejon, Håkan - *Historien om den antroposofiska humanismen*
Almqvist & Wiksell, Stockholm 1997

Lexikon i kemi
Liber Läromedel, Lund 1976. Fjärde upplagan. Översättning Jönsson, B W och Engblom, Maud.
Lindfors, Liselott – *Den antroposofiskt inspirerade skolgården*
Examensarbete inom landskapsingenjörsprogrammet, Alnarp 2000

Martinsson, Harry – *Giv doft i blomma, poeten på hemmaplan*
Vekerum förlag, Olofström 2004
Dikten ”Den förtalade mossan” publiceras med tillåtelse av Harry Martinssons arvingar.

Melander, Tord – *Gunnebo slott & trädgårdar*
Utgiven av Kultur- och fritidsförvaltningen i Mölndals kommun, 2000

Nordisk familjebok encyklopedi och konversationslexikon.

Aktiebolaget familjebokens förlag, Stockholm 1923. Tredje upplagan

Pogacnik, Marko – *Naturandar och elementarväsen, att arbeta med intelligensen i naturen*

Nova förlag, Eslöv 1999. Översättning Lindberg, Therése

Reberg, Arne – *Mitt möte med de gåtfulla antroposoferna*

Wahlström & Widstrand, Värnamo 1994

Ritter, Christhild – *Annons om ett ledigt hus, hur Järna blev ett centrum för antroposofiska initiativ och verksamheter*

Wrå förlag, Hölö 1999

Russel, Vivian – *Monets trädgård, de fyra årstiderna i Giverny*

Bokförlaget Forum, Italien 1996. Översättning Eklöf, Margareta

Sandström, Ulf och Harding, Tobias – *Tvärvetenskap och forskningspolitik*

Uppsats till boken *Spänningsfält: tekniken – politiken - framtiden*

Redaktör: Stureson, L

Carlssons bokförlag, Linköping 2002

Steiner, Rudolf – *Antroposofi i teori och praktik*

Alb. Bonniers boktryckeri, Stockholm 1963. Översättning Lundkvist, Anna-Lisa

Steiner, Rudolf – *Arbetsföredragen VIII, Världens och människans skapelse*

Telleby bokförlag, Järna 2003. Översättning Melander, Else.

Steiner, Rudolf – *Waldorfpedagogik*

Telleby bokförlag, Trosa 1994. Översättning Thelander, Karl-Axel

Sällström, Pehr – *Goethes färglära*

Kosmos förlag, Södertälje 1996

Walther, Ingo F – *Van Gogh*

Taschen, Köln 2001. Översättning Glücklich, Peter

Zätterlund, Håkan m.fl. – *Sörmlandsbygden 2003*

Redaktör Elg, Margareta

Södermanlands hembygdsförbund, Nyköping 2003

Åkerblom, Petter – *Skolträdgårdarnas ABC*

Stockholm LT, Stockholm, 1990

Tidningar

DN 2005-12-06, 2006-05-31, 2008-04-25

Eskilstuna-Kuriren 1999-05-21

Tidskriften Forum för antroposofi, nov -07, utgiven av antroposofiska sällskapet

Elektroniska källor

www.antroposofi.info 2008-04-28

Hemsida med syfte att informera om antroposofiska aktiviteter såsom Waldorfpedagogik och biodynamisk odling. Drivs av Antroposofiskt Infocenter som är en fristående verksamhet inom Antroposofiska Sällskapet.

www.antroposofi.nu 2008-03-02

Hemsida för Antroposofiska Sällskapet, en förening för människor som vill stödja det antroposofiska arbetet och finns representerat i ett trettiotal länder runt om i världen.

www.bioenergiportalen.se 2008-04-27

Bioenergiportalen är en samlingsplats för bioenergifrågor i första hand relaterade till jordbruket som har kommit till på uppdrag av Jordbruksverket. Portalen finansieras av ett antal myndigheter, företag och organisationer.

<http://ec.europa.eu> 2008-04-23

Europeiska kommissionens hemsida

http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-SF-07-069/EN/KS-SF-07-069-EN.PDF

2008-04-23

Rapport ifrån Europeiska kommissionen 2007 rörande organiskt jordbruk i medlemsländerna.

www.ekologiskaval.se 2008-04-23

Hemsida som drivs av Pigga Barn AB i syfte att informera om och uppmuntra till ekologiska produkter.

www.flowforms.se 2008-03-19

Hemsidan för Virbela ateljé i Järna som producerar och distribuerar ekologiska vattenreningsanläggningar sedan 1986. Man bedriver även forskning och ger kurser inom ämnet.

www.gunneboslott.se 2008-04-02

Hemsida för Gunnebo slott och trädgårdar.

www.rosendalstradgard.se 2008-04-28

Hemsida om Rosendals trädgård som drivs av den ideella föreningen Stiftelsen Rosendals trädgård.

www.saltakvarn.se/foretaget/vadvitrorpa.htm 2008-04-29

Hemsidan för Saltå kvarn som ägs av olika antroposofiska stiftelser.

www.sjv.se 2008-04-22

Jordbruksverkets hemsida.

www.sjv.se/download/18.7502f61001ea08a0c7fff1417/ra01_11.pdf 2008-04-22

Ekologiska jordbruksprodukter och livsmedel – aktionsplan 2005. Rapport ifrån jordbruksverket.

www.slv.se 2008-04-22

Livsmedelsverkets hemsida.

www.sodertalje.nu 2008-04-03

Södertälje turistbyrås hemsida.

www.vidarkliniken.se 2008-03-18

Vidarklinikens hemsida som drivs av en stiftelse utan vinstsyfte.

www.waldorf.se 2008-03-13

Hemsidan för Waldorfskolefederationen som bevakar Waldorfskolornas rättigheter i Sverige.

www.waldorfanswers.com 2008-04-22

Privat hemsida med avsikt att presentera Waldorfpedagogik på ett direkt fakтамässigt sett fritt från personliga värderingar.